

FAUNA WERK GROEP

Jaarverslag 2023

stichting het nationale park
de hoge veluwe

Jaarverslag 2023

FAUNAWERK GROEP VERENIGING VRIJWILLIGERS
VAN DE HOGE VELUWE

Omslagfoto: gevlamde vlinder, foto: Nina de Vries.

stichting het nationale park
de hoge veluwe

Inhoudsopgave

Inleiding <i>Nina de Vries</i>	4
Hoofdstuk 1 Dagvlinders <i>Nina de Vries</i>	5
1.1 Algemeen	5
1.2 Vlinderroutes	5
1.3 Kwetsbare soorten	5
1.4 Gentiaanblauwtje	6
1.5 Vliegveld Deelen	7
1.6 Losse waarnemingen	7
Hoofdstuk 2 Libellen <i>Erik Schmahl en Leo Schmahl</i>	10
2.1 Algemeen	10
2.2 Aantallen en verspreiding	10
2.3 Vergelijking met andere jaren	11
2.4 Niet aangetroffen soorten	11
Hoofdstuk 3 Overige insecten <i>Nina de Vries</i>	13
3.1 Algemeen	13
3.2 Vergelijking met andere jaren	14
Hoofdstuk 4 Spinnen van De Hoge Veluwe <i>Rob Versteeg</i>	15
4.1 Algemeen	15
4.2 Spinnensoorten in het Park	15
4.3 De nieuwe gevonden soorten nader bekeken	15
4.4 Vliegveld Deelen	17
Hoofdstuk 5 Amfibieën en reptielen <i>Monica de Jong en Kees Laurijsen</i>	19
5.1 Inleiding	19
5.2 De nieuwe routes zijn als volgt (vanaf 2024)	19
5.3 Amfibieën	20
5.4 Reptielen	21
5.5 Vaste reptielenroutes Otterlose zand-zuid	22
Hoofdstuk 6 Vleermuizen <i>Petra en Arjen Wardenier en Leo Schmahl</i>	24
Hoofdstuk 7 Boommarters <i>Olga van der Klis e.a.</i>	28
7.1 Samenvatting	28
7.2 Bespreking	28
7.3 Zichtwaarnemingen	28
7.4 Overige mededelingen	28
Hoofdstuk 8 Vogels <i>René van Lopik</i>	29
8.1 Inleiding	29
8.2 Broedvogelonderzoek	29
8.3 Inventarisatie veldleeuwerik en boomleeuwerik	39
8.4 Nachtzwaluwen	41
8.5 Aantal houtsnippen in de winter 2022/2023	44
8.6 De klapeksters in het winterseizoen 2022-2023	45
8.7 Losse waarnemingen	46
8.8 Rode lijst en Natura 2000 soorten	48
8.9 Natura 2000 broedvogel soorten in het Park	50
8.10 Resultaten nestkasten Heidebloem 2021-2023	50
Hoofdstuk 9 Weer <i>Nina de Vries</i>	55
Hoofdstuk 10 Samenvatting <i>Nina de Vries</i>	57
Overzicht leden Faunawerkgroep 2023	59

Blauwe glazenmaker, foto: Hans van Zummeren

Inleiding

Nina de Vries

In dit jaarverslag van de Faunawerkgroep van de Vereniging Vrijwilligers van De Hoge Veluwe staan we stil bij de vele inventarisaties die door de vrijwilligers voor het Park worden uitgevoerd.

In 2023 zijn we negen keer als groep bij elkaar geweest om onze waarnemingen te delen, beheervragen van het Park te bespreken, kennis over te dragen en gezellig samen te zijn. Omdat de Kemperberg sinds 2020 in de zomermaanden als theehuis in gebruik is hebben we een aantal bijeenkomsten op andere locaties gehouden. Het klaslokaal in het Museonder was een goed alternatief. Van oktober t/m maart kunnen we weer in de vertrouwde Kemperberg terecht. Hierdoor was het ook weer mogelijk een presentatie/lezing voor de groep te verzorgen.

In februari was Leontien Krul, beleidsmedewerker in het Park, aanwezig om e.e.a. toe te lichten over haar werkzaamheden en onze inventarisaties. Er is uitgebreid stil gestaan bij de invoering van Fieldmaps voor de groep, een nieuwe methode om onze waarnemingen vast te leggen.

In september was de nieuwe coördinator Marketing & Communicatie van het Park, Mandy Vinkenvleugel, te gast. Zij wilde graag kennismaken met de Faunawerkgroep om te horen wat wij zoal doen. Mandy wil graag wat meer contact met de Faunawerkgroep over leuke waarnemingen, wetenswaardigheden. O.a. ten behoeve van de nieuwsbrief. Uiteraard wel met in achtname van de bescherming van soorten. Na deze bijeenkomst zijn er in de nieuwsbrief van het Park meerdere interessante artikelen geplaatst over inventarisaties door de Faunawerkgroep.

In december heeft Adriaan Guldenmond de presentatie die hij op de SOVON-dag heeft gegeven ook bij de Faunawerkgroep gehouden. Een mooie presentatie over het gebied rond museum Kröller-Müller. Vogelonderzoek van 70 jaar geleden, vergeleken met BMP-onderzoek van nu. Door het ouder wordende bos zijn er bepaalde vogelsoorten verdwenen, maar andere soorten juist wel in het gebied gekomen.

Eind 2022 zijn er meerdere nieuwe leden toegetreden, Monica de Jong en Kees Laurijsen (reptielen en amfibieën), Henk Sierdsema (vogels) en verder versterking voor de libelleninventarisaties: Erica en Erik Schmahl en Leo Schmahl. Voor hun was 2023 het eerste volle jaar van inventarisaties en verslaglegging.

Ook in 2023 hebben we weer een aantal nieuwe leden welkom geheten, Sean van der Steeg komt de dagvlindergroep versterken en Wim Wilmers de vogelaars. Van harte welkom!

Voorgaande jaren stond op deze plaats een korte samenvatting van het weer in het afgelopen jaar. Omdat het weer erg van invloed is op onze werkzaamheden en op de natuur hebben we besloten een apart hoofdstuk te wijden aan 'het weer in 2023'. Dit is hoofdstuk 9 van het verslag.

Tijdens onze inventarisaties komen we soms ook bijzondere waarnemingen tegen die buiten onze doelsoorten vallen. Eén van deze leuke waarnemingen deed ik op 8 april bij de Deelse Was. Op zoek naar de eerste winterjuffers trof ik een mannetje gevlamde vlinder aan in de vegetatie. Een zeldzame nachtvlinder, die je haast nooit ziet en ik alleen uit het nachtvlinderboek kende. Het beestje hing zo mooi dichtbij dat hij zonder te verstoren goed te fotograferen was. Omdat we geen nachtvlindergroep meer hebben en deze prachtige vlinder toch graag met de lezers van dit verslag willen delen hebben we hem op de voorpagina geplaatst.

Wij wensen u veel leesplezier met dit jaarverslag.

Hoofdstuk 1

Dagvlinders

Nina de Vries

1.1 Algemeen

Elk jaar weer blijft het spannend hoe de inventarisaties zullen uitpakken. Weer en klimaatverandering beïnvloeden de natuur en de vlinderpopulaties reageren daar vrij snel op. Kwaliteit van voedsel voor de rupsen, nectaraanbod voor de vlinders, we kunnen proberen de omstandigheden zo optimaal mogelijk te houden, maar droogte en warmte... daar hebben we geen directe invloed op. "We kunnen stellen dat 2023 een slecht vlinderjaar was, één van de allerslechtsten sinds het Meetnet Vlinders in 1990 van start ging. Vooral in het voorjaar en in juli en augustus waren de aantallen veel lager dan het gemiddelde. Alleen september leverde een lichtpuntje op, toen vlogen er meer vlinders." (bron: Vlinderstichting). Hoe het op De Hoge Veluwe is gegaan met de dagvlinders is in dit verslag te lezen.

1.2 Vlinderroutes

In 2023 zijn er door acht leden van de Faunawerkgroep negen vlinderroutes in verschillende biotopen meerdere malen dit telseizoen (april – september) gelopen.

In totaal zijn er op de monitoringsroutes 8643 vlinders - verdeeld over 28 soorten - geteld en doorgegeven, tegen 9186 in 2022, 8131 in 2021, 9186 in 2020 en 4266 in 2019.

Het hoge aantal komt dit jaar vooral op conto van de kleine vuurvliinder (3146 ex.), trekken we de kleine vuurvliinder even af van het totaal dan zijn er 5497 vlinders op de routes waargenomen (verdeeld over 27 soorten). Dat laat helaas toch een teruggang zien in de aantallen wat de andere soorten betreft.

De kleine vuurvliinder werd dit jaar het meest geteld op de routes: 3146 exemplaren in totaal, terwijl deze vlinder het vorig jaar zeer slecht deed (2022: 201 ex.; 2021: 648 ; 2020: 2159). Een mooie come-back. Op de tweede plaats stond dit jaar het hooibeestje met 1888 ex. geteld op de routes. (2022: 1227 ex.; 2021: 2167; 2020: 3852). Een lichte vooruitgang. Op de derde plaats de heivliinder met 1563 ex. Een forse teruggang in vergelijking met vorige jaren (2022: 4549ex; 2021: 2491; 2020: 1194).

Op de route Karitzkyweg B werd dit jaar voor het eerst een grote vos geteld. Deze soort is de laatste jaren wel vaker op De Hoge Veluwe gezien, maar altijd buiten een route. Dus leuk dat hij nu ook in deze gegevens meetelt.

Kolibrievliinder, foto: Nina de Vries

En soms kom je op je route een andere leuke verrassing tegen: een drinkende kolibrievliinder, geen dagvlinder, maar een dagactieve nachtvlinder, altijd bijzonder om in Nederland te zien.

1.3 Kwetsbare soorten

In het Park komt een aantal kwetsbare soorten dagvlinders voor, die hier gelukkig nog in redelijke aantallen vliegen. Door ze jaarlijks te monitoren hebben we goed in beeld waar de vlinders voorkomen en kunnen we adviseren bij beheersmaatregelen in deze gebieden. Aardbeivliinder, bosparelmoervliinder, grote parelmoervliinder, gentiaanblauwtje en kommavliinder zijn de meest bekende van deze soorten.

Schreef ik vorig jaar nog over 'redelijke' aantallen, dan moet ik dat dit jaar helaas bijstellen. 2023 was, ook landelijk, al een slecht vlinderjaar, maar deze kwetsbare soorten hebben we maar heel weinig gezien. Het herstel van de aardbeivliinder heeft zich niet voortgezet. Dit jaar zijn er op de routes 14 exemplaren geteld. Ze zijn er dus nog, maar de aantallen zijn zorgwekkend. (2022: 24; 2021: 8; 2020: 18; 2019: 9; 2018: 19; 2017: 21, 2016: 46 en 2015: 92).

Ook de bosparelmoervliinder is op de routes weinig gezien, slechts 86 exemplaren, een derde van het vorige jaar, helaas een dalende lijn (2022: 251; 2021: 589; 2020: 28; 2019: 24; 2018: 42; 2017: 100, 2016: 304 en 2015: 171). Buiten de route op de hot-spot is de soort nog wel regelmatig gezien, maar ook geen hoge aantallen.

De zorgen over de grote parelmoervlinder zijn ernstig. Op de routes op De Hoge Veluwe is er dit jaar geen één waargenomen. (2022: 11; 2021: 8; 2020: 22; 2019: 17; 2018: 34; 2017: 83, 2016: 76 en 2015: 355). Alleen tijdens een teldag op vliegveld Deelen zijn door Hans en Nina 6 exemplaren gezien.

Ook over de kommavlinder dit jaar geen goed nieuws, op de routes zijn er slechts 38 exemplaren geteld (2022: 234; 2021: 119; 2020: 41; 2019: 13; 2018: 29; 2017: 95; 2016: 58 en 2015: 46).

1.4 Gentiaanblauwtje

Ook het gentiaanblauwtje wordt door de Faunawerkgroep gevolgd, hiervoor zijn vier ei-telplots uitgezet op het noordelijk deel van het Deelense Veld.

In totaal zijn er op de vier telplots 1750 eitjes gevonden (2022: 1519; 2021: 3685; 2020: 4786; 2019: 3223; 2018: 1694). In de omgeving van de plots zijn nog eens 1282 eitjes gevonden (2022: 1415; 2021: 1318; 2020: 4635; 2019: 869). Bij de Gietense Flessen is dit jaar door omstandigheden niet uitgebreid gezocht. In plaats daarvan is op verzoek van het Park geïnventariseerd op de Biezenakker, daar zijn 1569 eitjes gevonden. Een mooie locatie!

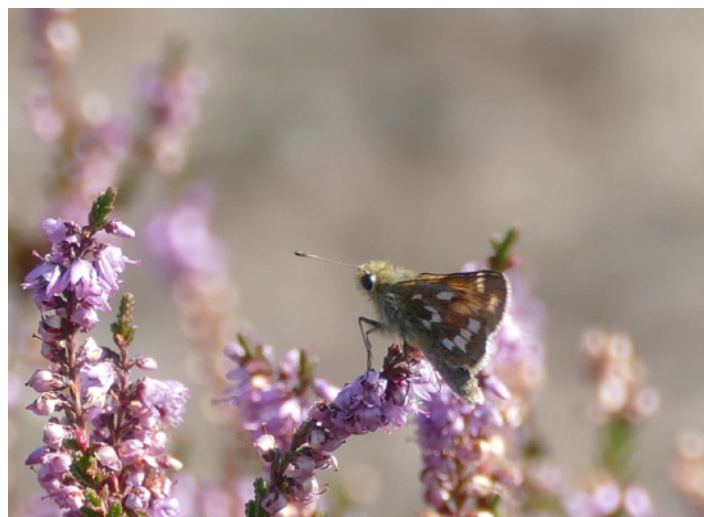
In totaal zijn er in 2023 op de getelde groeiplaatsen van klokjesgentianen 4601 eitjes gevonden.

Als je weet dat elk vrouwtje ongeveer 75 eitjes legt, hebben er dus zo'n 60 vrouwtjes gevlogen, met de mannetjes erbij kom je dan op zo'n kleine 120 vlinders (2022: 108; 2021: 168; 2020: 276; 2019: 156; 2018: 110).

Ondanks het feit dat de populaties redelijk stabiel lijken te zijn (zeker in vergelijking met andere locaties op de Veluwe) is beheer voor het behouden van de soort nog steeds noodzakelijk! Het maken van kleine open stukjes tussen de verschillende plots biedt kansen voor de dopheide (nectarplant) en voor de klokjesgentianen, waar de gentiaanblauwtjes van zullen profiteren. In november 2021 is er een veldbezoek geweest met medewerkers van het Park, de Bosgroepen, een deskundige van de Vlinderstichting en Nina de Vries van de Faunawerkgroep om ter plekke te bekijken waar en hoe kleinschalig beheer het best opgenomen kan worden in het Beheer Open Ruimten (BOR). In augustus 2022 is er weer een veldbezoek geweest en zijn de verschillende telplekken bezocht. Ook zijn er ter plekke locaties ingemeten en gemarkeerd waar in het najaar/winter beheermaatregelen uitgevoerd worden. In de winter van 2022-2023 zijn de beheermaatregelen uitgevoerd. Zo is er tussen twee telplots een zigzaggende strook gemaaid om pijpenstrootje te verwijderen en dopheide en klokjesgentianen een nieuwe kans te geven. Langs het ven Wolfskuilen zijn de aanwezige plagstroken onderhouden en een aantal nieuwe stroken handmatig gemaaid. Deze maatregelen hebben meteen al effect gehad. Op de strook tussen de plots zijn al klokjesgentianen en jonge plantjes dopheide gevonden. In plassen op de strook werden jonge rugstreeppadjes gezien, geen vlinders, maar ook de andere dieren profiteren duidelijk van deze maatregelen.

Telling eitjes gentiaanblauwtje, foto: Nina de Vries

Kommavlinder, foto: Nina de Vries

Grote parelmoervlinder, foto: Hans van Zummeren

1.5 Vliegveld Deelen

In aanvulling op alle inventarisaties in het Park, worden er door drie leden van de Faunawerkgroep een viertal vlinderroutes op Vliegveld Deelen geteld. Alle routes zijn in de maanden mei, juni, augustus en september 5 of 6 keer bezocht (In juli konden we wegens vakantie van de birdwatch niet op het vliegveld terecht). In mei is de aardbeivlinder gelukkig weer gezien, in augustus en september zijn er meerdere kommvlinders geteld. Ook dit jaar is de kleine parelmoervlinder weer op het vliegveld gezien. De bosparelmoervlinder werd op één route in grote aantallen waargenomen, de grote parelmoervlinder vloog gelukkig ook nog, maar werd ook hier in een veel kleiner aantal gezien. Opvallend waren in augustus en september de hoge aantallen bruin blauwtje en kleine parelmoervlinder. Vooral op kale veldjes met veel robertskruid en viooltjes werden veel vrouwtjes ei-afzettend waargenomen.

1.6 Losse waarnemingen

Naast al deze jaarlijks terugkerende activiteiten worden er ook door de andere leden van de Faunawerkgroep dagvlinders gezien, deze worden als losse waarnemingen in de database opgenomen. Aan alle waarnemers, dank hiervoor.

Kleine parelmoervlinder, foto: Nina de Vries

Bruin blauwtje, foto: Nina de Vries

Tabel 1.1 Totaal van alle routes 2023

naam route		BR	KA	KB	HB b	HB h	DMZ	ORZ	CZ	RD			
nummer route	SNL	RL	32	913	914	987	988	1409	2082	2567	2568	totaal	
aardbeivlinder	Pyrgus malvae	*	B	1	11	1	-	-	-	-	-	1	14
zwartsprietdikkopje	Thymelicus lineola	*		-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
geelsprietdikkopje	Thymelicus sylvestris	*	B	-	1	-	-	-	-	-	2	26	29
kommavlinder	Hesperia comma	*	B	-	1	2	-	-	9	19	3	4	38
groot dikkopje	Ochlodes sylvanus	*		47	1	1	17	2	1	-	-	1	70
koninginnenpage	Papilio machaon			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
groot koolwitje	Pieris brassicae			-	3	1	1	-	5	-	1	1	12
klein koolwitje	Pieris rapae			20	17	17	9	-	8	5	4	22	102
klein geaderd witje	Pieris napi			1	3	2	8	-	-	-	1	11	26
witje spec.	Pieris spec.			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
citroenvlinder	Gonepteryx rhamni			24	15	6	47	1	24	7	8	23	155
oranje luzernevlinder	Colias croceus			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
kleine vuurvlinder	Lycaena phlaeas			121	530	366	229	2	785	280	464	369	3146
bruine vuurvlinder	Lycaena tityrus	*	K	28	80	50	62	-	22	3	27	73	345
groentje	Callophrys rubi	*		29	20	7	1	-	9	-	1	2	69
eikenpage	Favonius quercus			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
boomblauwtje	Celastrina argiolus			17	2	-	11	-	2	-	1	5	38
heideblauwtje	Plebejus argus	*	K	31	2	-	-	-	1	-	-	-	34
bruin blauwtje	Aricia agestis	*	G	-	2	23	2	-	-	-	5	12	44
icarusblauwtje	Polyommatus icarus			1	2	3	2	-	-	1	1	13	23
gentiaanblauwtje	Phengaris alcon	*	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
dagpauwoog	Inachis io			37	37	49	15	-	7	8	7	48	208
distelvlinder	Vanessa cardui			-	-	-	2	-	-	1	2	1	6
atalanta	Vanessa atalanta			6	27	30	3	-	76	9	8	17	176
kleine vos	Aglais urticae			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
gehakkelde aurelia	Polygonia c-album			-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
landkaartje	Araschnia levana			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
grote vos	Nymphalis polychloros			-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
duinparelmoervlinder	Argynnis niobe	*		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
grote parelmoervlinder	Argynnis aglaja	*	EB	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
keizersmantel	Argynnis paphia			-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
kleine parelmoervlinder	Issoria lathonia			10	32	14	-	-	4	-	14	42	116
bosparelmoervlinder	Melitaea athalia		EB	-	25	23	12	-	-	-	5	21	86
hooibeestje	Coenonympha pamphilus	*		195	320	270	129	3	177	30	185	579	1888
bont zandoogje	Pararge aegeria			-	2	-	2	-	-	-	-	3	7
bruin zandoogje	Maniola jurtina	*		3	71	20	36	-	1	-	48	265	444
heivlinder	Hipparchia semele	*	K	91	85	109	1	-	551	541	112	73	1563
aantal vlinders				662	1289	995	591	8	1682	904	899	1613	8643
aantal soorten		12	8	17	23	20	21	4	16	11	20	24	28

Routenummers

WW 31

BR 32

KA 913

KB 914

HB b 987

HB h 988

DMZ 1409

ORZ 2082

CZ 2567

RD 2568

naam

Kompagnieberg Wildwei

Kompagnieberg Bosrand

Karitzkyweg A

Karitzkyweg B

Hoog Baarlo bosrand en wei

Hoog Baarlo heide

Deelense- en MiddenZand

Oud-Reemsterzand

Corridor Zinkgat

Raster Deelen

Tabel 1.2 Totaal SNL- en rode lijstsoorten van alle routes vanaf 2015

		SNL	RL	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
aardbeivlinder	Pyrgus malvae	*	B	92	46	21	10	9	18	8	24	14
zwartsprietdikkopje	Thymelicus lineola	*		130	102	19	8	11	5	9	12	1
geelsprietdikkopje	Thymelicus sylvestris	*	B	46	18	8	5	8	14	81	122	29
kommavlinder	Hesperia comma	*	B	83	58	88	28	13	41	119	234	38
groot dikkopje	Ochlodes sylvanus	*		111	130	182	20	65	93	97	60	70
bruine vuurvvlinder	Lycaena tityrus	*	K	199	187	53	272	253	528	398	278	345
groentje	Callophrys rubi	*		80	53	67	75	51	78	93	117	69
heideblauwtje	Plebejus argus	*	K	32	25	12	14	31	56	67	86	34
bruin blauwtje	Aricia agestis	*	G	-	-	-	2	4	3	25	49	44
gentiaanblauwtje	Phengaris alcon	*	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-
duinparelmoervlinder	Argynnis niobe	*	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-
grote parelmoervlinder	Argynnis aglaja	*	EB	360	76	67	31	17	22	8	11	-
bosparelmoervlinder	Melitaea athalia		EB	166	274	96	29	24	28	589	251	86
hooibeestje	Coenonympha pamphilus	*		453	371	684	414	776	3852	2167	1227	1888
bruin zandogje	Maniola jurtina	*		1819	1156	177	74	379	544	641	873	444
heivlinder	Hipparchia semele	*	K	1648	992	417	254	381	1194	2491	4549	1563
aantal vlinders				5219	3488	1891	1236	2022	6476	6793	7893	4625
aantal soorten		15	11	13	13	13	14	14	14	14	14	13

RL Rode Lijst

EB ernstig bedreigd

B bedreigd

K kwetsbaar

G gevoelig

Tabel 1.3 Eitelplots gentiaanblauwtje telling 2023

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
V1198 Deelense Veld Noord	25	44	161	5	-	-	446	1023	1507	504	595	392
V1223 Deelense Veld Midden	75	0	27	117	-	-	436	100	621	814	399	379
V1224 Wolfskuilen	688	2688	465	824	36	178	549	1696	1545	1278	138	360
V1899 Deelense Veld	150	46	-	111	140	23	263	404	1113	1089	387	619
totaal jaar	938	2778	653	1057	176	201	1694	3223	4786	3685	1519	1750

plot	omg.	V1198	V1223	V1224	V1899	totaal
Omgeving V1198 - G2		392				392
Omgeving V1223	81		379			460
Omgeving V1224	27			360		387
Omgeving V1224 - V1899	631					631
Omgeving V1899	534				619	1153
plot GF - Gietense Flessen - G3						
omgeving Lammervles/bruggetje	9					9
Biezenakker	1569					1569
totaal	2578					4097

Hoofdstuk 2

Libellen

Erica Schmahl, Erik Schmahl en Leo Schmahl

2.1 Algemeen

In 2023 hebben we de libelleninventarisatie geïntensiveerd. De inventarisatie door Rob Versteeg van de Landschappentuin is voortgezet en heeft dit jaar op 7 datums plaatsgehad. Daarnaast zijn er 22 dagen geweest waarop inventarisaties hebben plaatsgehad in de periode medio mei tot medio oktober. Daarbij is telkens een deel van de gebieden bezocht. Bovendien waren er enkele losse waarnemingen van twee andere inventariseerders, Nina de Vries en Monica de Jong. Het bestaande doel om zes keer per jaar elke plas te bezoeken, is geslaagd bij de Deelense Was, bij de plas aan de Kronkelweg, bij de Veentjes (Pompgebouw) en bij de beide zijden van de Berlagebrug. Het geregeld bezoeken van de andere plassen op het Deelense Veld kwam pas wat later op gang, maar ook daar hebben geregeld bezoeken plaatsgehad. Aan de watertjes in het zuidelijk deel van het Park is weinig aandacht besteed vanwege tijdgebrek en omdat die naar onze inschatting minder toevoegen dan de onderzochte plassen op het Deelense Veld. Ook omdat een flink deel hier droogviel gedurende een aantal weken, was de libellenrijkdom daar beperkt, al kunnen daar ook soorten gemist zijn.

2.2 Aantallen en verspreiding

Voor de temperatuur en de waterstand waren bepalende factoren voor de libellenrijkdom. Het seizoen kwam laat op gang vanwege de lage temperaturen in april/mei. Bij een hoge waterstand zagen we in juni veel activiteit. Door het later droogvallen van plassen in de zomer verdween de activiteit op een aantal plassen en beperkte het zich tot

de bekende diepe plassen. Toen in het najaar weer meer plassen ontstonden, zwermde de libellen weer uit: begin september zat bij elke plas waar we kwamen wel een zwarte heidelibel, wat toch een afnemende soort is, die in de rest van Nederland beperkt wordt waargenomen.

Het droogvallen van plassen heeft natuurlijk desastreuze effecten op de overlevingskansen van libellenlarven. Het was dan ook goed te merken dat op sommige plaatsen op het Deelense Veld wel de nodige copula's van libellen vielen waar te nemen, maar geen waterjuffers. Terwijl je die er met tientallen zou verwachten, gelet op de activiteit op plassen die wel intact bleven, zoals de Deelense Was en de Gietense Fles.

In totaal zijn 33 soorten aangetroffen. Meest soortenrijk was de Deelense Was met 27 soorten. De Gietense Fles was met 19 soorten ook belangrijk. De IJzeren Man bleef met 11 soorten wat achter. De andere vennen op het Deelense Veld lijken het vooral van de overkomende soorten uit de Deelense Was te moeten hebben. Toch vonden we hier toch ook de vrij zeldzame tangpantserjuffer. Het is daarmee nog te vroeg om hier veel conclusies aan te verbinden. Bij de Landschappentuin werden dit jaar 23 soorten geteld; tegen 18 vorig jaar. Bij de Veentjesweide bij het Pomphuis hadden we eveneens 23 soorten tegen 18 vorig jaar. Bij de Berlagebrug telden we 19 soorten. Ook de plassen bij de Kronkelweg bleken interessant met 17 soorten, waarvan veel daar uitvliegend.

Zwarte heidelibel copula, foto: Hans van Zummeren

Zwarte heidelibel, foto: Hans van Zummeren

2.3 Vergelijking met andere jaren

De kleine roodoogjuffer was een van de soorten die in eerdere jaren slechts in 2019 (2 waarnemingen) was aangetroffen. Dit heeft er waarschijnlijk mee te maken dat een aantal plassen toen niet werd geïnventariseerd. Ook is het een van de soorten waarvan bekend is dat hij uit het zuiden oprukt. Opvallend was dat de grote roodoogjuffer volop voorkwam aan de westelijke kant van de Berlage brug, terwijl de kleine roodoogjuffer aan de oostelijke kant van de brug vertoefde, waar de plas een stuk groter is. Verder zagen we dit jaar duidelijk meer glazenmakers. De paardenbijter blijft de meest voorkomende maar was niet talrijker dan in andere jaren. Er waren iets meer blauwe glazenmakers (10), maar er werden dit jaar ook 6 vroege glazenmakers (1 keer bekend uit 2020), 7 bruine glazenmakers (voor het laatst 2020) en 5 glassnijders (tegen 1 in 2020 en 1 in 2022) gezien. Andere soorten die veel meer werden waargenomen zijn de vuurlibel, een oprukkende soort uit het zuiden, maar ook de venwitsnuitlibel (11 waarnemingen, waarvan één met wel 15 exemplaren op 9 juni bij de Deelense Was) en de gevlekte witsnuitlibel (op vier plaatsen!). Beide witsnuiten gelden als kwetsbare soorten.

Blauwe glazenmaker ei-afzet, foto: Hans van Zummeren

Paardenbijter copula, foto: Hans van Zummeren

Gevlekte witsnuitlibel, foto: Hans van Zummeren

Watersnuffel, foto: Hans van Zummeren

2.4 Niet aangetroffen soorten

De sierlijke witsnuitlibel is niet aangetroffen, hoewel die dit jaar op waarneming.nl meermalen is gemeld. Ondanks het grotere aantal waarnemingen hebben we geen nieuwe soorten aangetroffen. De soortenlijst over de afgelopen 5 jaar telt 8 soorten die we dit jaar niet hebben geïdentificeerd. Dat kan ermee te maken hebben dat het voor vroege soorten een slecht jaar was, zoals maanwaterjuffer. In andere gevallen hebben we ze misschien over het hoofd gezien, zoals beekoeverlibel, die we vorige jaren wel zagen, maar nu niet werd aangetroffen tussen de grote aantallen gewone oeverlibellen.

Tabel 2.1: Overzicht meermalen aangetroffen soorten in 2023 op de belangrijkste onderzoekslocaties:

soort	Deelense was	landschappentuin	Veentjes	Berlagebrug	Gietense Fles	Ijzeren Man	Kronkelweg
gewone pantserjuffer	algemeen	algemeen	algemeen	-	algemeen	enkele	diverse
tangpantserjuffer			enkele			enkele	
tengere pantserjuffer	algemeen	algemeen	algemeen	algemeen	diverse	enkele	enkele
houtpantserjuffer	talrijk		talrijk	talrijk		enkele	diverse
bruine winterjuffer	algemeen	algemeen	algemeen				
lantaarntje	algemeen	algemeen	diverse	diverse	enkele		algemeen
watersnuffel	talrijk	talrijk	talrijk	talrijk	algemeen	diverse	algemeen
azuurwaterjuffer	talrijk	talrijk	algemeen	talrijk	diverse		diverse
grote roodoogjuffer		diverse	algemeen	algemeen			
kleine roodoogjuffer	diverse		vrij algemeen	enkele			
vuurjuffer	algemeen	algemeen	algemeen	enkele	enkele		diverse
koraaljuffer	algemeen	algemeen			enkele		enkele
paardenbijter	diverse	enkele	diverse	enkele		enkele	
vroege glazenmaker			1	enkele		enkele	
bruine glazenmaker	enkele	1		1			
blauwe glazenmaker	diverse	enkele		enkele	1		1
grote keizerlibel	algemeen	algemeen	enkele	algemeen	diverse	enkele	enkele
glassnijder	4		1				
smaragdlibel	diverse	algemeen	diverse	diverse	enkele		enkele
platbuik	enkele	enkele			enkele		enkele
viervlek	talrijk	algemeen	algemeen	algemeen	enkele	diverse	algemeen
gewone oeverlibel	talrijk	algemeen	algemeen	algemeen	enkele	diverse	enkele
venwitsnuitlibel	diverse	enkele			enkele	enkele	
gevlekte witsnuitlibel	enkele		enkele	enkele	enkele		
steenrode heidelibel		diverse	enkele		enkele		diverse
bruinrode heidelibel	enkele	algemeen	diverse		diverse	enkele	enkele
bloedrode heidelibel	algemeen	algemeen	algemeen	algemeen	enkele		enkele
zwarte heidelibel	diverse	diverse			enkele	diverse	
vuurlibel	algemeen			enkele			

Vetgedrukte: hiervan is vastgesteld dat de locatie voor voortplanting is gebruikt.

Overzicht beperkt aangetroffen libellensoorten in 2023

Overzicht beperkt aangetroffen libellensoorten in 2023:	
Weidebeekjuffer	1 maal Landschappentuin
Zwervende pantserjuffer	1 maal Wolfskuilen
Variabele waterjuffer	2 maal Deelense Was
Zuidelijke heidelibel	1 maal Veentjesweide

Hoofdstuk 3

Overige insecten

Nina de Vries

3.1 Algemeen

In 2023 is niet structureel naar 'overige' insecten gekeken. Veel van deze waarnemingen zijn 'bijvangst' tijdens andere inventarisaties. Zo worden er tijdens het lopen van de vlinderroutes ook vaak blauwvleugelsprinhanen gezien en doorgegeven. Belangrijk, want ook dit is een kwetsbare soort. Gelukkig komt hij nog talrijk voor op De Hoge Veluwe.

Enkele andere mooie en bijzondere waarnemingen zijn de grote wespenboktor, de knoopkruidschidwants, pluimvoetbij en een paring van de boszandloopkever.

Grote wespenboktor, foto: Hans van Zummeren

Knoopkruidschidwants, foto: Hans van Zummeren

Pluimvoetbij, foto: Hans van Zummeren

Boszandloopkever, foto: Hans van Zummeren

3.2 Vergelijking met andere jaren

Leendert-Jan van der Ent

Leendert-Jan van der Ent is niet alleen vogelaar, maar ook zweefvliegdeskundige, hij is dan ook regelmatig op zoek naar nieuwe soorten. Hieronder zijn verslag van 2023.

Dit jaar zijn er 54 soorten zweefvliegen waargenomen op NP De Hoge Veluwe (bron: waarneming.nl). Dat is ongeveer de helft van het aantal soorten zweefvliegen dat vanaf 2000 in het Park zijn aangetroffen. Hieronder zaten ook diverse zeldzame en voor De Hoge Veluwe kenmerkende soorten zoals de Heidefopwesp (*Chrysotoxum octomaculatum*: 3 km-hokken), Zwartbandwimperzweefvlieg (*Dasysyrphus neovenustus*: 2 km-hokken), Duinheidedwerg (*Pelecocera lusitanica*: 2 km-hokken) en Streepcitraenzweefvlieg (*Xanthogramma citrofasciatum*: 2 km-hokken).

Er zijn door mij vier nieuwe soorten zweefvliegen in het Park aangetroffen:

donkere glanzweefvlieg (*Callicera fagesii*: 1 km-hok), hommelmallota (*Mallota fusciformis*: 2 km-hokken), wilgenelfje (*Melangyna lasiophthalma*: 2 km-hokken) en dennenroetneusje (*Parasyrphus annulatus*: 1 km-hok) wat het totaal aantal soorten zweefvliegen voor het Park op 128 brengt. De donkere glanzweefvlieg en hommelmallota zijn in Nederland beide zeldzame soorten die de laatste jaren steeds vaker worden waargenomen. De larven van deze soorten leven waarschijnlijk onder andere in rottingsholtes van oude loofbomen. Dat de soort toeneemt heeft te maken met het verouderende bosbestand in Nederland en mogelijk ook met de warmere voorjaren ten gevolge van klimaatveranderingen.

Hieronder foto's van deze twee nieuwkomers in Het Nationale Park De Hoge Veluwe.

Donkere glanzweefvlieg, foto: Dick Belgers

Hommelmallota, foto: John Smit

Hoofdstuk 4

Spinnen van De Hoge Veluwe

Rob Versteeg

4.1 Algemeen

Omdat de meeste spinnensoorten niet direct op uiterlijk gedetermineerd kunnen worden, is het gebruikelijk de gevonden exemplaren mee te nemen om thuis met behulp van microscoop en juiste documentatie op naam te kunnen brengen. Voorheen hield dat in dat waarnemingen altijd achteraf pas werden ingevoerd met de invoer-app. Ten aanzien van een nieuwe invoer-app voor 2023 werd vastgesteld dat de waarnemingen altijd direct ter plekke (in het veld) moeten worden ingevoerd. Indien determinatie-achteraf echter noodzakelijk is, werd voor dit doel een in te voeren soort per soortgroep gecreëerd met de naam: "nog te determineren". Achteraf dient deze dan gecorrigeerd te worden met de uiteindelijk vastgestelde soortnaam. Deze functie "nog te determineren" kwam pas laat in 2023 beschikbaar. Er zijn dit jaar daarom maar weinig spinnen-waarnemingen officieel genoteerd in de database van het Park. De gegevens zijn echter wel vastgelegd in een Excel-bestand bij de waarnemer.

4.2 Spinnensoorten in het Park

Ondanks dat er dit jaar wat minder naar spinnen gekeken is, werden er toch nog negen nieuwe soorten voor het Park genoteerd. Het totaal aantal spinnensoorten (vanaf 2011) op De Hoge Veluwe komt hiermee op: 261.

4.3 De nieuwe gevonden soorten nader bekeken

Vijf van de negen nieuw gevonden soorten werden gevonden in het natte gebied ten oosten van de Kronkelweg:

muisspringspin - *Attulus carisis*

Een zeer schaars voorkomende spin, die zich graag ophoudt onderin niet al te natte veenmos-bulten. Waarschijnlijk dezelfde soort werd ook in 2018 gevonden in Het Veentje (gebied omgeving pompgebouw). Deze werd toen echter alleen op uiterlijk beoordeeld en slechts als 'vermoedelijke' *A. carisis* genoteerd.

nagelpalpje - *Gongyliellum vivum*

Bij gericht zoeken in veenmos kwam o.a. deze soort aan het licht. Deze vochtliefhebber leeft inderdaad op dat soort plekken; kan daar wel verward worden met zowel *G. murcidum* (zeer nat biotoop) als *G. latibricola* (wat minder nat biotoop).

deukkopje - *Minyriolus pusillus*

Een heel klein spinnetje (1,0 - 1,4 mm.). Het is wellicht dan ook niet vreemd dat er weinig te vinden is over de biologie en de leefruimte van deze soort. Op De Hoge Veluwe vond ik deze in 2023 zowel in de omgeving van het pompgebouw als in het noordelijk deel van het natte gebied langs de Kronkelweg. Een schaarse externe verwijzing naar de biotoopvoorkeur op internet geeft als leefruimte: "in mos en strooisel van loof- en naaldbossen". Beide vindplekken op De Hoge Veluwe suggereren dat het kenmerk "vochtliefhebber" wellicht ook kan worden toegevoegd.

wimpelpalpje - *Tallusia experta*

In de literatuur is het ook voor deze soort niet eenduidig te vinden welk biotoop deze preferereert.

Tallusia experta lijkt zich vooral op te houden in verschillende moerassige gebieden, onderin pollen Pitrus.

klein knobbelsierkopje - *Walckenaeria cuspidata*

Van het genus 'Walckenaeria' worden totaal 20 soorten genoemd als zijnde 'inheems'. Tot nu toe waren er negen soorten van dit genus vastgesteld op De Hoge Veluwe. *Walckenaeria cuspidata* is nummer tien! De habitatvoorkeur van de soort is heel breed, in mos en detritus in diverse habitats. Hieronder vallen ook moerasgebieden.

Tabel 4.2.1 nieuw gevonden soorten in 2023

muisspringspin	<i>Attulus carisis</i>	heidespringspin	<i>Evarcha michailovi</i>	deukkopje	<i>Minyriolus pusillus</i>
kortkaakzakspin	<i>Clubiona neglecta</i>	nagelpalpje	<i>Gongyliellum vivum</i>	wimpelpalpje	<i>Tallusia experta</i>
noords kaardertje	<i>Dictyna major</i>	boomstammierspin	<i>Micaria subopaca</i>	klein knobbelsierkopje	<i>Walckenaeria cuspidata</i>

waarnemingen-database in 2023 aangevuld met 9 soorten

Twee van de negen nieuw gevonden soorten zijn gevonden aan de rand van het stuifzandgebied De Pollen:

noords kaardertje - *Dictyna major*

Een subadult mannetje is gevonden op 23 oktober. Tot nu toe slechts twee of drie bevestigde waarnemingen in Nederland ooit. Alhoewel het uiterlijk van de spin helemaal klopt met de soortnaam, is met name bij zulke zeldzame spinnen een verificatie van de adulte geslachtsdelen (secondair geslachtsorgaan) nodig om determinatie zeker te stellen.

De gevonden onvolwassen spin is in kweek genomen en op 8 december onderging de spin z'n laatste vervelling tot adult. Hiermee kon de determinatie definitief gemaakt worden.

heidespringspin - *Evarcha michailovi*

Pas in 2012 in Nederland voor het eerst waargenomen, maar toen foutief als andere soort geïdentificeerd. Opnieuw bestuderen van collectiemateriaal bracht dat aan het licht. Deze soort komt voor in droge heide en o.a. overgangen van pioniervegetatie op stuifzand (bron: Entomologische Berichten 79 (6): 217-229). Nu de aandacht wat meer op deze soort gericht is, wordt deze tegenwoordig ook wat vaker gevonden.

En twee van de negen nieuw gevonden soorten stammen uit overige gebieden:

boomstammerspin - *Micaria subopaca*

Dit jaar heb ik mijn aandacht o.a. gericht op stammen van bomen. Deze spin vind je op boomschors, waar ze leeft van daarop bevindende mieren. (afm. spin: tussen 2,2 en 3,3 mm). Gericht zoeken zoals hier, levert specialisten op met betrekking tot hun levensruimte. (vindplaats: Landschappentuin)

kortkaakzakspin - *Clubiona neglecta*

Eveneens schaars. Op De Hoge Veluwe gevonden in bladstrooisel langs de bosrand in een overgang naar een grasachtig open deel met mossen in de omgeving Dresden-Westerflier.

Wat de in 2023 nieuw gevonden soorten betreft valt op dat deze allen behoorlijk schaars voorkomen. Dat komt met name omdat de meeste hiervan op De Hoge Veluwe ook gevonden zijn in specifiek, schaars habitat.

Muisspringspin - Attulus Carisis (ten oosten Kronkelweg), foto: Rob Versteeg

Deukkopje - Minyriolus Pusillus (ten oosten Kronkelweg), foto: Rob Versteeg

Noords Kaardertje - Dictyna Major (randzone De Pollen), foto: Rob Versteeg

Kortkaakzakspin - Clubiona neglecta - inzet: vulva ventraal en dorsaal, foto: Rob Versteeg

Heidespringspin - Evarcha Michailovi (randzone De Pollen), foto: Rob Versteeg

4.4 Vliegveld Deelen

In 2023 zijn er vijf bezoeken aan het vliegveld gebracht, gericht op het zoeken van spinnensoorten. De bezoeksdata: 12 mei - 8 juni - 29 aug. - 10 okt. - 17 nov. (foto's: Rob Versteeg)

Twee soorten uitgelicht:

Het bodemkaardertje - *Argenna subnigra* wordt ook wel "kustkaardertje" genoemd en langs de kust wordt de soort ook het meest (maar schaars) gevonden. Het periscoopspinnetje - *Walckenaeria acuminata* is een voorbeeld van hangmatspin-soorten waar mannetjes vaak een afwijkend gevormde kop-regio hebben.

Keriscoopspinnetje - *Walckenaeria acuminata*, foto: Rob Versteeg

Bodemkaardertje - *Argenna subnigra*, foto: Rob Versteeg

Tabel 4.4.1. spinnensoorten vliegveld 2023

v-vlekspringspin	<i>Aelurillus v-insignitus</i>	aeronautje	<i>Erigone dentipalpis</i>	gestreepte springspin	<i>Phlegra fasciata</i>
brede wielwebspin	<i>Agalenatea redii</i>	gevorkte spinneneter	<i>Ero furcata</i>	pantserkogelspin	<i>Pholcomma gibbum</i>
gewone doolhofspin	<i>Agelena labyrinthica</i>	gewone zwartkop	<i>Euophrys frontalis</i>	bonte fruroliet	<i>Phrurolithus festivus</i>
grote lantaarnspin	<i>Agroeca brunnea</i>	boomknobbelspin	<i>Gibbaranea gibbosa</i>	kraamwebspin	<i>Pisaura mirabilis</i>
veldprobleemspinnetje	<i>Agyneta rurestris</i>	boskamstaartje	<i>Hahnia helveola</i>	heiderenspin	<i>Rhysodromus histrio</i>
dikpootpanterspin	<i>Alopecosa cuneata</i>	witvlekpyjamaspin	<i>Hypsosinga albovittata</i>	witvlekheidekogelspin	<i>Simitidion simile</i>
slanke kogelspin	<i>Anelosimus vittatus</i>	gehaakte blinker	<i>Heliophanus cupreus</i>	puntig groefkopje	<i>Tapinocyba praecox</i>
kruisspin	<i>Araneus diadematus</i>	gewoon kamstaartje	<i>Iberina montana</i>	zwart wevertje	<i>Tenuiphantes flavipes</i>
drievlekwiwebspin	<i>Araneus triguttatus</i>	dennenkaardertje	<i>Lathys humilis</i>	bodemweverje	<i>Tenuiphantes tenuis</i>
tweelingkomkommerspin	<i>Araniella opisthographa</i>	tuinhangmatspin	<i>Linyphia hortensis</i>	droogtestrekspin	<i>Tetragnatha obtusa</i>
bodemkaardertje	<i>Argenna subnigra</i>	driestreepspin	<i>Mangora acalypha</i>	gewone staartspin	<i>Textrix denticulata</i>
eikenspringspin	<i>Ballus chalybeius</i>	zomerwielwebspin	<i>Metellina mengei</i>	grote rensin	<i>Thanatus formicinus</i>
middelst tongspinnetje	<i>Centromerus dilutus</i>	holenwielwebspin	<i>Metellina merianae</i>	krulpalpje	<i>Tiso vagans</i>
glad tandpalpje	<i>Centromerus incilium</i>	herfstspin	<i>Metellina segmentata</i>	schorskrabsin	<i>Tmarus piger</i>
kegelpalpje	<i>Centromerus pabulator</i>	gewone mierspin	<i>Micaria pulicaria</i>	stekelkaakkampoot	<i>Trachyzelotes pedestris</i>
porseleinspinnetje	<i>Centromerus prudens</i>	schorsdwergspin	<i>Moebelia penicillata</i>	periscoopspinnetje	<i>Walckenaeria acuminata</i>
stekelrugje	<i>Cercidia prominens</i>	gutspalplynxspin	<i>Oxyopes heterophthalmus</i>	dubbelsierkopje	<i>Walckenaeria cucullata</i>
heidespoorsin	<i>Cheiracanthium cf erraticum</i>	prachtlynxspin	<i>Oxyopes ramosus</i>	kuifje	<i>Walckenaeria monoceros</i>
eikenzakspin	<i>Clubiona brevipes</i>	gewone bodemkrabsin	<i>Ozyptila praticola</i>	bosrandwolfspin	<i>Xerolycosa nemoralis</i>
bonte zakspin	<i>Clubiona comta</i>	kleine boskogelsin	<i>Paidiscura pallens</i>	gewone krabsin	<i>Xysticus cristatus</i>
schorszakspin	<i>Clubiona corticalis</i>	prachtkogelsin	<i>Parasteatoda lunata</i>	roestkrabsin	<i>Xysticus ferrugineus</i>
platte krabsin	<i>Coriaragne depressa</i>	neusballonkopje	<i>Pelecopsis parallela</i>	Kochs krabsin	<i>Xysticus kochi</i>
gevekt raspinnetje	<i>Crustulina guttata</i>	tuinrensin	<i>Philodromus aureolus</i>	boskrabsin	<i>Xysticus lanio</i>
glanzende dennenspringer	<i>Dendryphantès rudis</i>	gewone rensin	<i>Philodromus cespitum</i>	Latreilles kampoot	<i>Zelotes latreilleies</i>
bodemtandkaak	<i>Enoplognatha thoracica</i>	korstmosrensin	<i>Philodromus margaritatus</i>	maskerspinnetje	<i>Zilla diodia</i>
veldtrechtersin	<i>Eratigena agrestis</i>	boomrensin	<i>Philodromus praedatus</i>	gewone stekelpoot	<i>Zora spinimana</i>

totaal van vier tellingen 78 soorten

Hoofdstuk 5

Amfibieën en reptielen

Monica de Jong en Kees Laurijsen

5.1 Inleiding

Werkwijze voor 2023:

Evert Jan stopte eind 2022 met inventariseren en reed met ons een ronde door het Park. Hij had geen vaste route maar wilde een aantal vindplaatsen laten zien. De laatste jaren kregen ze de 'Beheer Open Terreinen' werkplannen door van Leontien. Met Harry verdeelden ze die gebieden (Rob deed daar in 't begin ook nog aan mee.) Om deze gebieden goed na te lopen hadden ze er hun handen vol aan en vaste routes in het Park (behalve de 2 van Rob) hadden ze nooit. Als Beheer Open Terreinen heel weinig was werden locaties in de omgeving Karitzkyweg en Zinkgat extra bezocht.

Wij zijn gestart in 2023 met mogelijke vindplaatsen en ontdekten dat er locaties waren waar we meer succes hadden of die minstens zo geschikt waren.

We hebben een groot aantal mogelijke gebieden bekeken maar zeker niet maandelijks. Af en toe bezochten we (samen of apart) wekelijks gebieden en andere gebieden kwamen pas later in het jaar. Het heeft ons wel het inzicht gegeven komende jaren een 5-tal nieuwe routes te gaan inventariseren en daarnaast nog een aantal mogelijk goede gebiedjes. Indien dit succesvol lijkt te zijn kunnen we in de komende jaren onze routes uitbreiden of aanpassen.

Rob Versteeg heeft aangegeven dat hij de Landschapstuin niet meer gaat inventariseren op reptielen en amfibieën. In de loop van het jaar zijn we zelf steeds vaker daar gaan inventariseren.

5.2 De nieuwe routes zijn als volgt (vanaf 2024);

- Kronkelweg tot en met pomphuis
- Karitzkyweg (beide zijden vooral langs afwisselende vegetatie en bij hoogteverschillen)
- Deelense Was en directe omgeving
- Landschapstuin met nadruk directe omgeving van de plas
- Vijvers Kemperberg (voor salamanders)

Hoe gaan we in 2024 inventariseren:

In februari, oktober en november gaan we zoeken naar mogelijke winterverblijfplaatsen (vooral adder).

Bovengenoemde trajecten worden van maart tot en met september gelopen. Vanaf half maart tot in juli wordt vier maal gelopen, steeds op een dag met gunstige omstandigheden om reptielen waar te nemen. In de maanden augustus en september, wordt het traject drie maal geïnventariseerd en is er kans op het waarnemen van juvenielen. De bezoeken liggen zoveel mogelijk over de twee perioden verspreid. De periode tussen twee bezoeken bedraagt ongeveer twee weken en moet op zijn minst vijf dagen zijn.

De verdeling kan zijn als volgt: één bezoek in april, twee in mei, één in juni of juli; twee in augustus en één in september. In jaren met een koud voorjaar kan het voorkomen dat er weinig geschikte waarnemingsdagen zijn. Het ligt dan voor de hand trajecten ook eind juni of zelfs in juli te bezoeken. De trajecten worden bezocht op dagen waarop er een goede kans bestaat om dieren te zien. Zonnige dagen in het voorjaar, april en mei, zijn hiervoor zeer geschikt. De dieren profiteren graag van de eerste zonnige dagen, ze zijn dan nog traag en laten zich gemakkelijk zien en benaderen. Bij lange perioden met warm weer neemt de behoefte van de dieren om langdurig te zonnen af. De activiteit verschuift dan naar de vroege ochtend en de late middag, op het heetst van de dag laten de dieren zich niet zien. In de periode juni-augustus zijn de ochtend en het eind van de middag dan ook de beste dagdelen om de dieren te kunnen zien. Op zeer warme dagen of bij slechte weersomstandigheden worden geen trajecten geteld. Als vuistregel geldt: niet bij een temperatuur van 30° Celsius of meer, niet bij regen en niet op dagen zonder zon met harde wind (windkracht 4 Beaufort of hoger).

Reptielen worden vaak gezien op structuurrijke plaatsen met afwisseling in begroeiing en verandering in terreinhoogte. Bijvoorbeeld bij een bosrand, groepjes bomen in heideveld, grazige dijktaaluds met braamstruiken. Belangrijk is de afwisseling tussen lage en opgaande begroeiing: van kruiden of mossen naar hei of braamstruweel; van kaal zand naar helm, hei of andere struiken; van kruiden of hei naar boomopslag. Kansrijke plekken zijn de zuid- of zuidoostkant van kades, wallen, heuveltjes, dijken, struweel- en bosranden. Geschikte plekken zijn vaak begroeid met dichte pollen gras, heide of struweel waarin de dieren kunnen wegkruipen. Op de grotere heideterreinen zijn de randen kansrijk evenals plekken waar opslag van bomen en struiken aanwezig is en tevens de randen en directe omgeving van vennen. De dieren worden op zicht en op gehoor gezocht, maar alleen als een dier daadwerkelijk gezien en herkend is telt deze mee voor de monitoring. In het algemeen geldt hierbij: vooral rustig lopen! Een goede methode is afwisselend lopen en stilstaan. Je kijkt om je heen tot een afstand van enkele meters en zoekt daarbij naar kleine open plekjes waar dieren, meestal door een pol of struik beschut, kunnen liggen zonnen. Dan een paar meter lopen, dan weer stilstaan en kijken, enzovoort. Bij het kijken let je vooral op zonnende dieren. Het zal voorkomen dat de dieren jou eerder in de gaten hebben en wegkruipen. In de vaak droge vegetatie valt het ritselend geluid op. Heb je het dier niet tijdig gezien dan loont het de moeite enkele minuten te wachten. Vaak komen de dieren na een korte tijd weer te voorschijn om het onderbroken zonnebad voort te zetten.

5.3 Amfibieën

De trek van de amfibieën vindt vooral in de latere uren (schemering) plaats en dan is het Park voor ons gesloten.

Wel hebben we dit jaar meegelift op de nachtzwaluwellingen. Voor ons de gelegenheid om de roepende amfibieën te kunnen ontdekken. We konden dan ook 's-avonds inventariseren als we maar zorgden dat we om 01.00 uur het park hadden verlaten. De rugstreeppadden begonnen pas rond 23.30 uur te roepen en als men een goed idee van de aantallen wil hebben, heb je gewoon te weinig tijd om nog naar andere plassen te gaan. Na inventarisatie van de Gietense Flessen zijn we nog even naar de Deelense Was gegaan en op het fietspad zagen we wat rugstreeppadden in de buurt van deze laatste plas. Na 10 minuten moesten we met flinke vaart naar de uitgang (fiets) om op tijd het Park te verlaten. Een tweede avondbezoek deden we bij de Kronkelweg en het Pompgebouw. Ook hier duurde het lang voordat we de eerste roepende padden hoorden. Maar toen hoorden we ze wel op diverse plaatsen. Te laat echter om daar ook nog heen te kunnen gaan. Wel zagen we rugstreeppadden en gewone padden en bruine kikker op de weg en ook bij Pompgebouw. In 2024 willen we wel proberen meerdere avonden diverse plassen te bezoeken. Dat gebeurt dan weer tijdens de nachtzwaluwellingen. Ideaal zou zijn als we nog wat langer door konden gaan. Voor 23.00 uur - 23.30 uur laten ze zich (bijna) niet horen.

Rugstreeppad:

Rond 20 juni werden de meeste gehoord. Vooral tijdens de nachtzwaluwellingen. Bij de Kronkelweg ongeveer 30 en verwacht werd ook bij Landschapstuin een tiental. We konden daar niet meer heen maar het geluid kwam ook uit die richting. Omstreeks 12 augustus werden een 15-tal sub adulten gezien op de Heiweg in de buurt van de Deelense Was.

Heikikker:

Op 6 april 6 ex. parend in de vijver bij het Pompgebouw. Dat was de enige waarneming van deze soort.

Groene kikker complex:

Is wel aantal keer gezien vooral bij plassen achter het Pompgebouw. Maar er is niet heel actief naar gezocht. Bij Deelense Was een aantal groene kikkers in het water zien plonzen. Hier echter geen ei klompen gevonden.

Bruine kikker:

Ook hier is niet actief naar gezocht. Bij avondtelling 20 juni wel ongeveer 100 juveniel bij Pompgebouw.

Gewone pad:

Tussen 18 maart en 20 juni troffen we gewone padden aan. In de trektijd niet naar gezocht omdat we dan veelal al uit Park zijn. We hebben wel duizenden larven gevonden hoofdzakelijk bij de vijvers bij het Jachthuis. Op 22 juni kon men bijna niet over het grindpad lopen bij de Jachthuis grind vijver, vooral aan de andere kant van de stenen brug. Er waren duizenden juvenielen aan het zonnen. Een week later nogmaals die route gelopen en bijna geen meer aangetroffen.

Monica heeft het Zinkgat bekeken tussen 19 maart en 1 april. Hoogste aantal 33 parende padden dus 33 mannetjes en 33 vrouwtjes; 2 individuele vrouwtjes; 39 individuele mannetjes en ook 7 paddensnoeren.

Rugstreeppad, foto: Kees Laurijsen

Alpenwatersalamander en kleine watersalamander:

Omdat de vijver bij de Kemperberg schoongemaakt moest worden werd ons verzocht uit te zoeken wanneer dat het best kon plaatsvinden. We zijn toen begonnen met steekproeven in elk van de boven elkaar liggende vijvers te nemen op het voorkomen van amfibieën. Ook de randen van de vijvers werden bekeken op het voorkomen van reptielen, echter zonder waarneming. We hebben een cuvet aangeschaft om de juvenielen van de salamanders goed te kunnen bekijken en vergelijken. Sommige soorten zijn moeilijk te onderscheiden. Het aantal per bak was ook verschillend, de ene bak ligt vol met bladeren en modder (zelfs bouwstenen) en andere liggen minder in de schaduw.

Op route 1 noteerden we op één bepaalde plek 2x een (waarschijnlijk dezelfde) gladde slang (waarvan eenmaal buiten de telling) en ook een keer een niet geheel verse vervellingshuid. Op de laatste telling (route 1) noteerden we 60 meter verder ook een gladde slang. Slechtst één keer kon er een foto worden gemaakt, zodat de individuen op de twee plekken niet met elkaar vergeleken konden worden. Na het 'slangen-festijn' van vorig jaar met meerdere individuen en juvenielen, dit jaar één dezelfde of hooguit twee verschillende individuen.

Vijver 1 is meest tegen het Theehuis gelegen. Vijver 4 is de onderste en grootste bak. Er werd steeds 2 emmers water geschepd. 1e oppervlakkig en 2e met bladeren en wat modder. Cijfers geven dus geen reëel beeld. Delen liggen in zon en delen in schaduw. We kwamen alleen een stadium larf tegen. Een paar weken later 2 adulten (kleine watersalamander). Er is niet actief gezocht naar meerdere locaties van de kleine watersalamander en de alpenwatersalamander. Bij de trekpunt over de vijver bij de Landschapstuin en nog een paar locaties werden kleine watersalamanders waargenomen.

5.4 Reptielen

In de landschapstuin werden tussen 2 juli en 12 augustus op exact dezelfde plek adders waargenomen (m+vr) en op 9 augustus zelfs 3 bij elkaar (m+2vr). Op 11 andere plaatsen in het Park werden ook adders gezien, echter steeds maar 1 tegelijk. Het betrof allemaal adult exemplaren, slechts 1 x een sub adult waargenomen op 17 maart en waarschijnlijk dezelfde doodgereden op fietspad gevonden op 18 augustus.

Ringslang:

Tussen 1 mei en 20 juli zijn er 14 waarnemingen geweest van een ringslang op de Deelense Was of in de directe omgeving. 2 Mei werden er gelijktijdig 4 zwemmend gezien. Verder zijn er in het Park geen waarnemingen geweest.

Gladde slang:

Tussen 29 april en 21 oktober werd op minimaal 9 plaatsen een gladde slang waargenomen. 4 ervan waren juveniel en de rest adult. 2 werden dood gevonden op fietspad (1 juveniel en 1 adult).

Adder, foto: Monica de Jong

Ringslang, foto: Monica de Jong

Vijvers Kemperberg: (datum 29 juli 2023)

Soortnaam	Vijver 1	Vijver 2	Vijver 3	Vijver 4	Totaal
Kleine watersalamander	2		8	8	18
Alpenwatersalamander	2	3	3	10	18

Gladde slang:

Tussen 29 april en 21 oktober werd op minimaal 9 plaatsen een gladde slang waargenomen. 4 ervan waren juveniel en de rest adult. 2 werden dood gevonden op het fietspad (1 juveniel en 1 adult).

Zandhagedis

212 keer werd een zandhagedis in het Park waargenomen. Bijna altijd apart, enkele keren 2 tegelijk. (adult, sub adult en juveniel). Dit is inclusief de hieronder door Rob Versteeg (4.2) aangegeven aantallen.

Levendbarende hagedis

Tussen 6 april en 8 september zijn er 13 waarnemingen geweest van een levendbarende hagedis. Er werd er geen enkele keer meer dan 1 tegelijk gezien. Ze zijn waargenomen bij de vlonder bij de Deelense Was en bij de vlonder bij het Pompgebouw.

Hazelworm

Op minimaal 13 verschillende plaatsen werd een hazelworm waargenomen in de periode tussen 26 april en 13 oktober. Het betrof 1 x een juveniel en de rest adult. Van deze aantallen waren er 5 dood gereden op het fietspad.

Het exemplaar van 13 oktober zat vast in een wildrooster bij het Jachthuis. Het was onmogelijk zelf uit de bak te komen en er werd een plank in geplaatst. De volgende dag werd de hazelworm niet meer gezien in de bak. Het zou wel kunnen dat deze onder de bladeren zich schuilhield.

Winterverblijfplaatsen

We hebben gezocht naar winterverblijfplaatsen maar die nergens aangetroffen. Ook hebben we sporadisch juveniele slangen gevonden.

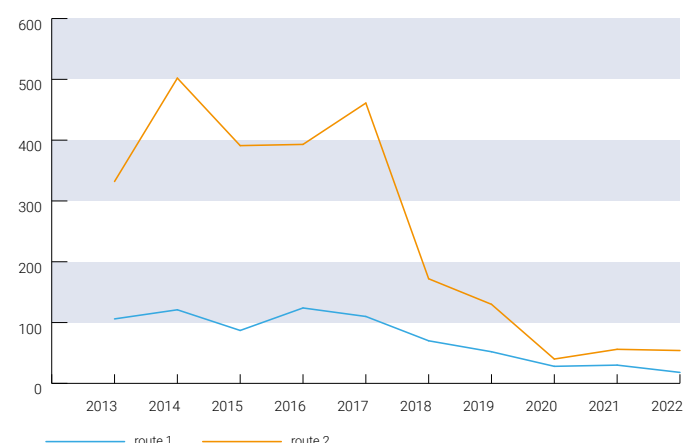
Hazelworm, foto: Kees Laurijsen

5.5 Vaste reptielenroutes Otterlose zand-zuid Rob Versteeg

5.5.1 Algemeen

Deze reptielenroutes zijn gelegen ten noorden van de Houtkampweg-west en zijn een voortzetting van tellingen die in 2007 door Marian Schut zijn gestart. In het gebied worden door ons met name zandhagedissen waargenomen. Met betrekking tot de afgelopen 10 jaar (2013 t/m 2022) kon worden achterhaald dat steeds de gebruikelijke zeven tellingen per route/per jaar inderdaad ook gelopen zijn, zodat de genoteerde opgetelde aantallen (alle levensstadia) per jaar onderling vergeleken konden worden in onderstaande grafiek.

Route 1 was voor ons altijd de mindere route, echter wel met vrij constante aantallen. Route 2 was de 'goeie' route. Het verschil tussen de beide routes zit voornamelijk in het feit dat route 1 een groter oppervlakte aan droog en kaal terrein te zien geeft ten opzichte van route 2 en veel minder geschikte heide-plekken (met ondergroei van mos!). Route 2 is mogelijk ook iets groter, maar dat hebben we nooit berekend. Een omslag in de oorspronkelijk behoorlijk hoge aantallen kwam in 2018, het jaar met de zeer hete en droge zomer. In het voorjaar leek er nog niets aan de hand, doch uiteindelijk bleken de aantallen zeer laag aan het eind van de tellingen. Dit was vooral opvallend bij route 2. Een eveneens droog 2019 drukte de aantallen nog wat verder. De achteruitgang was op route 1 wat minder dramatisch, omdat de hagedissen daar waarschijnlijk al wat meer in de marge van hun bestaansmogelijkheden leefden. Vanaf 2020 stabiliseerde de aantallen op beide routes zich op een veel lager niveau. Opleving van de begroeiing na de grote verdorring zien we tot op heden slechts spaarzaam. Veel stukken met heide staan er nog steeds dood en levenloos bij. Insecten en met name sprinkhanen (voedsel voor de hagedissen) lijken wel weer wat in aantal toe te nemen.

Aantalverloop route 1 (blauw) en route 2 (rood)

5.5.2 Resultaten 2023

Zandhagedis

De opgetelde totalen voor 2023 zijn: route 1 = 19 en route 2 = 54. Dat ligt in gelijke verhouding met de aantallen van de vorige drie jaar. Hiermee stellen we een stabilisatie van de aantallen vanaf 2020 vast, maar wel op een veel lager niveau dan voor 2018. Wat zorgen baart is het aantal waargenomen juvenielen in 2023: route 1 : gemiddeld 2020 - 2022 = 3,7 juvenielen/jr. -> in 2023 geen enkele juveniel geteld.
route 2 : gemiddeld 2020 - 2022 = 17 juvenielen/jr. -> in 2023 slechts 1 juveniel geteld.

Hazelworm

Op 24 augustus noteerde we één exemplaar op route twee. De laatste jaren worden er weinig tot geen hazelwormen door ons gevonden.

Gladde slang

Deze werd ook dit jaar weer waargenomen (max. 2 ex., op telroute 1). In het deel van deze route en directe omgeving, waar de slangen zijn waargenomen zijn veel oude boomstronken, waar zich klaarblijkelijk geschikte holtes onder bevinden. De gladde slangen profiteren hiervan en vinden dit prima verblijfplaatsen. Het aanwezig zijn van gladde slangen geeft af en toe wel een beetje dubbel gevoel voor de tellers. We hopen namelijk zo veel mogelijk zandhagedissen te zien, echter deze staan wel op het menu van de gladde slang. Het aantal zandhagedissen is tegenwoordig heel laag op deze route. Uiteindelijk als de hagedissen zouden verdwijnen zou de gladde slang hier wellicht ook niet meer kunnen voorkomen en beide willen we natuurlijk liever behouden!

De waarnemingen:

plek 1 (op de telroute)

5 augustus 2x adult (geen officiële teldag)*;

10 augustus 1x adult;

24 augustus 1x vervellingshuid.

* enkele dagen eerder ook al door Hanna Pot gemeld.

plek 2 (net buiten de telroute)

5 augustus 1x adult;

10 augustus 1x adult

De twee telroutes werden beiden steeds achter elkaar (in afwisselende volgorde) op dezelfde dagen geteld.

Tellers:

Hanna Pot 1x

Marian Schut 7x

Rob Versteeg 7x (schrijver)

Zandhagedis, foto: Kees Laurijsen

Hoofdstuk 6

Vleermuizen

Petra en Arjen Wardenier en Leo Schmahl

Tellingen

Om te weten te komen welke vleermuizen er voorkomen in een bepaald gebied, wordt er in twee periodes van het jaar geïnventariseerd. In de zomer en in de winter. Deze inventarisaties zijn heel verschillend van elkaar. Niet alleen in de manier waarop er wordt geïnventariseerd, maar ook wat er wordt geïnventariseerd. In de zomer kunnen we vooral te weten komen welke vleermuizen er rondvliegen. In de winter kunnen we echt aantallen van soorten tellen.

Wintertellingen 2023

Er hebben in 2023 geen wintertellingen in het Park plaatsgevonden. Onderstaande tabel geeft een overzicht t/m 2022.

Tabel 1: Resultaten wintertellingen van 2010 t/m 2022

Naam vleermuis/jaartal	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Baardvleermuis	2	4	4	8	8	4	4	2	3	3	2	-	2
Franjestaart	7	23	25	17	25	21	29	39	32	25	19	-	14
Watervleermuis	28	36	61	70	41	44	47	62	74	54	34	-	42
Meervleermuis	7	5	10	12	7	12	10	17	12	11	9	-	10
Gewone grootoorvleermuis	1	10	1	10	2	3	9	9	3	8	7	-	5
Gewone dwergvleermuis	0	0	0	0	0	0	3	8	12	4	15	-	5
Ongedetermineerd	8	3	5	2	4	3	0	2	1	0	4	-	1
Totaal	53	81	106	119	87	87	102	139	137	105	90	0	79

Winterslaapplaats	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Voerkelder nieuwe pijmen	-	2	-	3	0	2	3	-	1	1	-	-	0
Voerkelders schuilkelder	-	-	-	1	0	0	1	0	2	3	4	-	4
Voerkelders bunterbos (3)	-	-	-	-	-	0	-	0	-	-	-	-	0
Voerkelder kronkelweg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	-	0
Bunker koningsweg naast het rijksarchief (1)	-	2	5	4	6	7	21	29	20	14	17	-	13
Bunker deelensche start	44	55	86	88	54	45	55	77	75	56	32	-	42
Bluswaterkelder (2)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Waterbassin zinkgat (rioolbuis)	7	17	8	10	13	11	-	4	11	6	5	-	7
Schuilplaatsen/bunkertjes nabij waterbassin (zwarte bergen)	2	5	7	13	14	22	16	20	16	21	16	-	7
Zolder hondenkennel st. Hubertus	-	-	-	-	-	-	5	9	12	4	15	-	5
Souterain/kelderruimte hubertus terras	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-
Ijkelder hubertus	-	-	-	-	-	-	1	0	-	-	-	-	-
Gebouwte ten westen van hubertus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Totaal	53	81	106	119	87	87	102	139	137	105	90	0	79

Zomertellingen 2023.

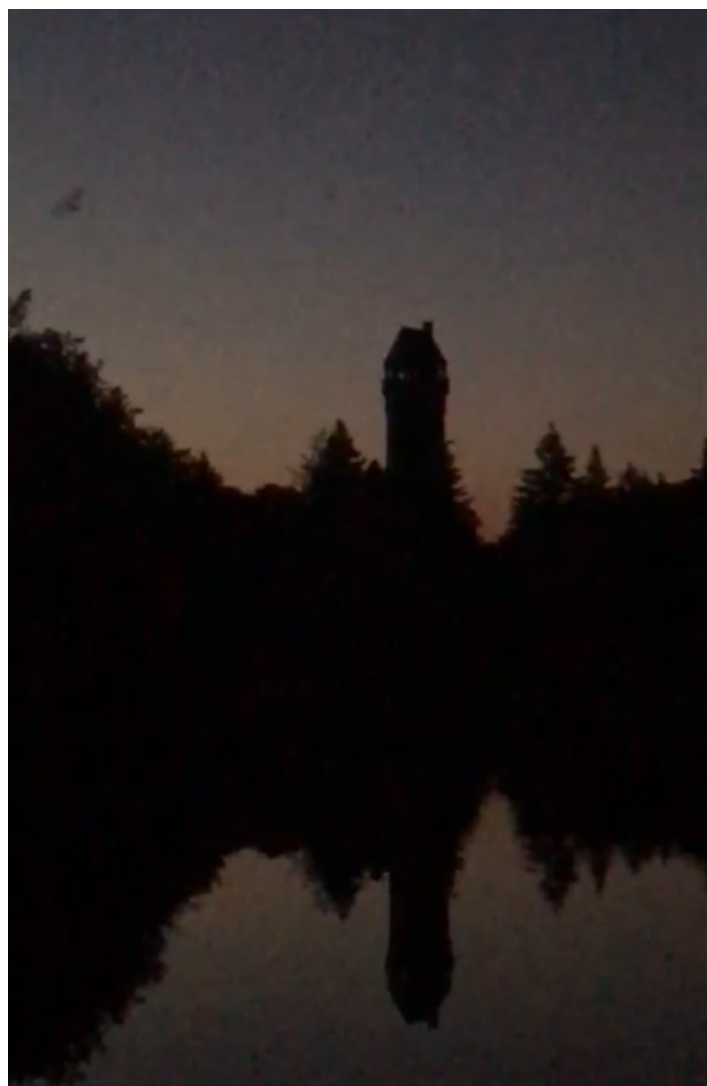
De waarnemingen bij de zomertellingen worden uitgevoerd met de Batlogger. Hiermee wordt niet zozeer gekeken naar aantallen, maar met name naar welke soorten vleermuizen in het Park aanwezig zijn. Er werd gebruik gemaakt van een Batlogger M, welke alle vleermuisgeluiden opneemt. Deze geluiden zijn naderhand geanalyseerd en verwerkt in de hierna volgende overzichten.

Dit jaar is een tweede Batlogger via de gidsen van het Park aan ons ter beschikking gesteld. Hierdoor hebben we een betere verdeling kunnen maken over de beschikbare avonden waarop in de zomermaanden voor ons het Park wordt opengesteld. Daarbij hebben we enkele vaste routes twee keer kunnen doen.

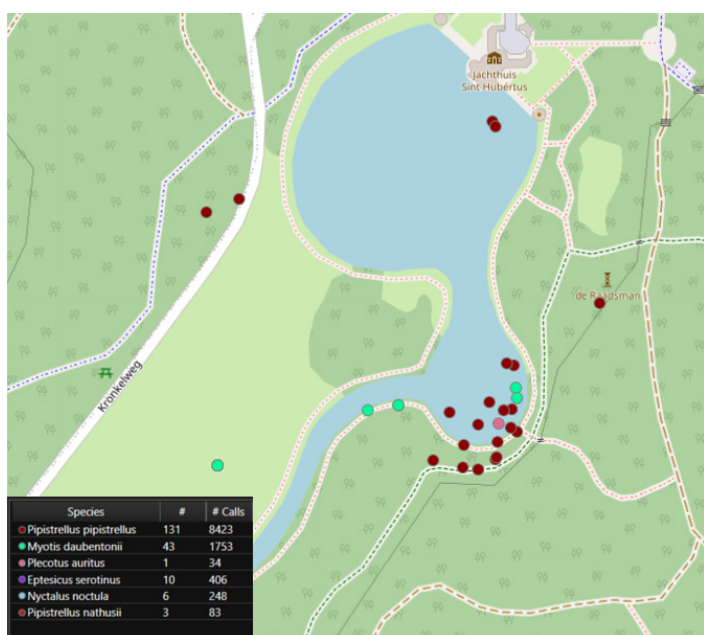
De Batlogger geeft niet altijd een GPS positie aan van de waargenomen geluiden, hierdoor wijken de aantallen op de overzichtskaartjes af van de waargenomen soorten (Species) overzichten.

Wandelroute Jachthuis Sint Hubertus

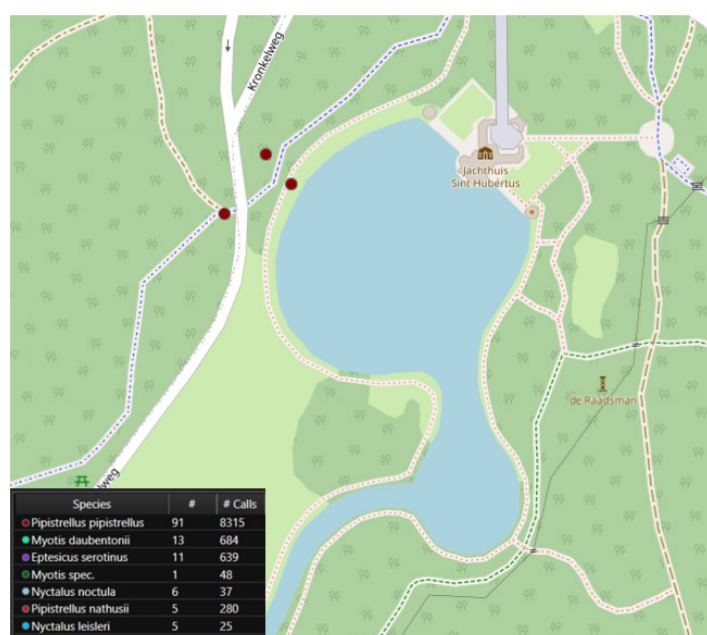
Op 13 juni en op 4 juli zijn tijdens de wandelroute rondom de vijver bij het Jachthuis Sint Hubertus 8 soorten waargenomen

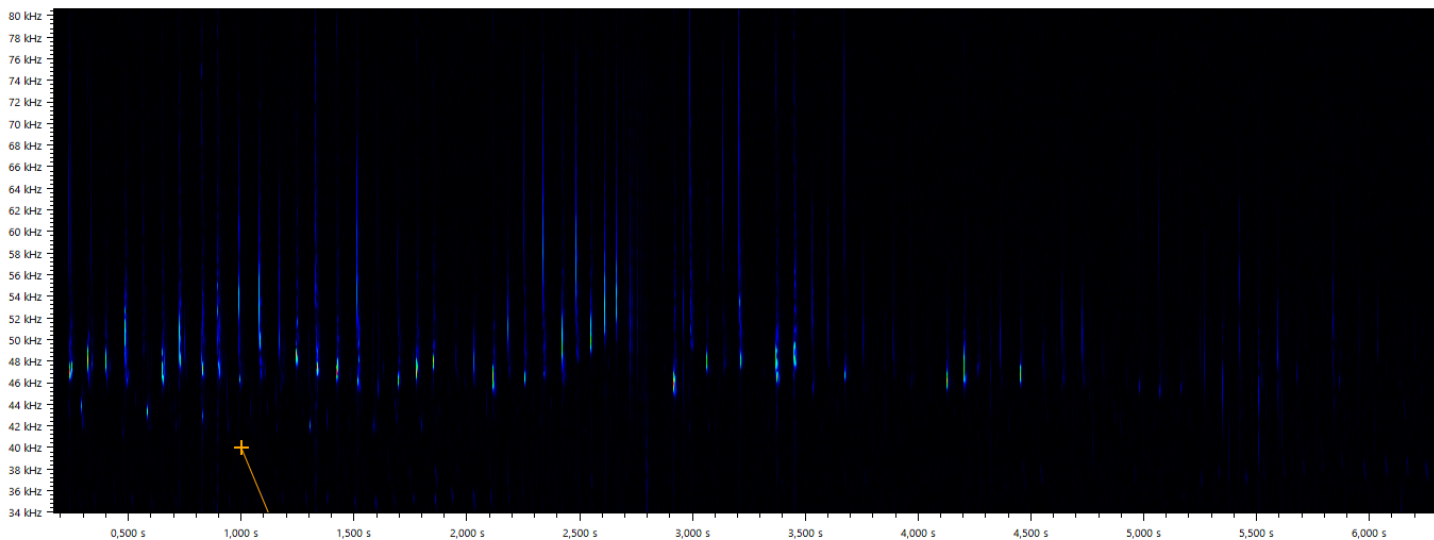
Figuur 2: Vleermuis bij het Jachthuis

Figuur 1: Locaties waargenomen soorten en soorten overzicht tijdens de wandelroute op 13 juni

Figuur 3: Locaties waargenomen soorten en soorten overzicht tijdens de wandelroute op 4 juli

Figuur 4: spectrogram Nyctalus leisleri opgenomen op 04-07-2023

Fietsroute

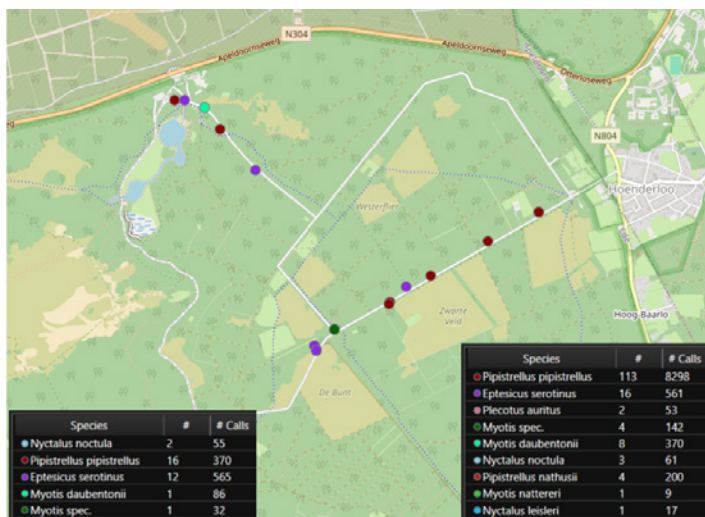
Op 6 juni 2023 is de fietsroute gereden vanaf ingang Hoenderloo tot de zuidkant van het Deelensche Veld en weer terug. In totaal zijn 5 soorten waargenomen.

Autoroute 1

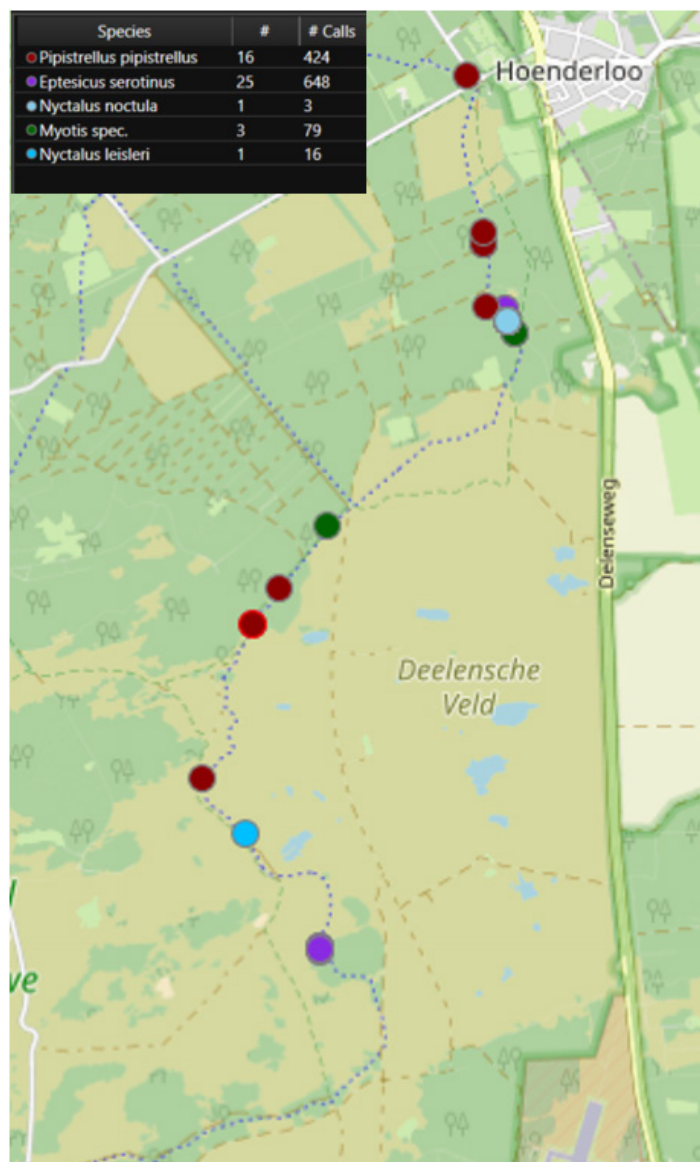
Deze route start vanaf de parkeerplaats noord van het Kröller-Müller Museum naar de Houtkampweg. Dan rechtsaf tot de Kronkelweg. De Kronkelweg op en langs Pompgebouw richting Jachthuis Sint Hubertus. Achterlangs Jachthuis Sint Hubertus, over de Hertjesweg tot het einde en dan linksaf de Prins Hendriklaan op tot Hoenderloo. Bij ingang Hoenderloo keren en over de Houtkampweg terug naar het startpunt.

Voorgaande jaren werd de Wetweg vanaf de Kronkelweg tot ingang Otterlo, via de Houtkampweg tot de Kronkelweg gereden. Vanwege de afsluiting van de Wetweg is dit deel van de route komen te vervallen. Daarbij werden in eerder jaren weinig tot geen waarnemingen gedaan op het deel van de Houtkampweg ter hoogte van 't Rieselo.

In totaal zijn 9 soorten vleermuizen waargenomen. Er is gereden op 20 en 27 juni. Van de waarnemingen op 27 juni zijn helaas geen bruikbare GPS locaties door de Batlogger geregistreerd. Het getoonde overzicht is dan ook die van juni.

Figuur 6: Locaties waargenomen soorten en soorten overzichten tijdens Autoroute 1 gereden op 20 en 27 juni

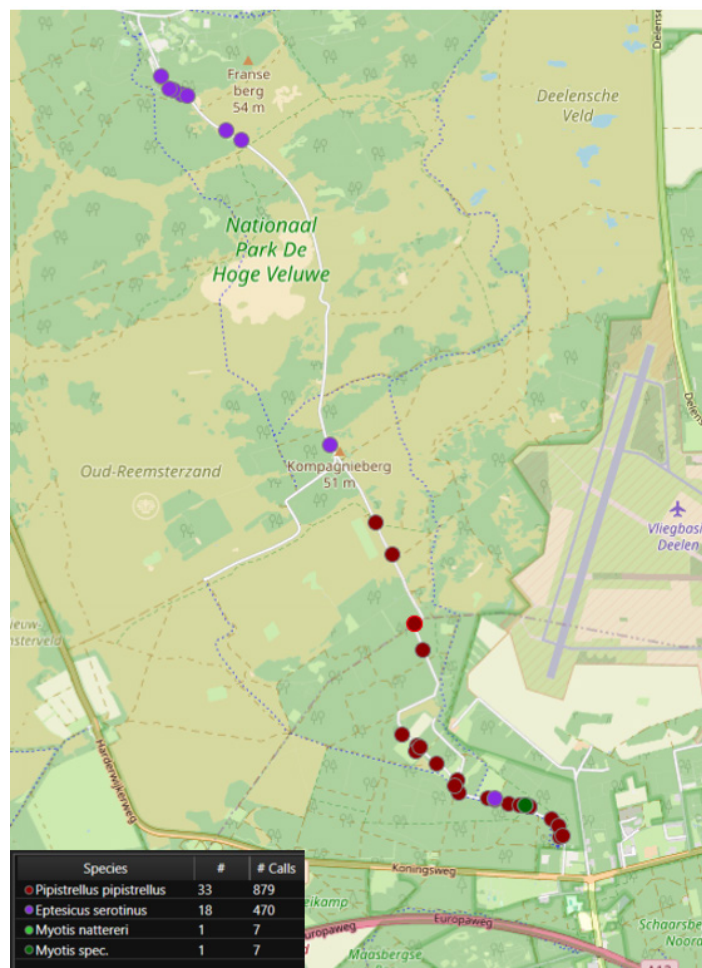
Figuur 5: Locaties waargenomen soorten en soorten overzicht tijdens de fietsroute op 6 juni

Autoroute 2

Deze route start bij ingang Schaarsbergen. Vanaf daar rijden langs de Kemperberg naar de Kompagnieberg. Daar de Reemsterweg op, heen en terug. Linksaf richting de Gymnasium vallei tot de parkeerplaats noord van Kröller-Müller Museum en vanaf daar weer dezelfde route terug naar Schaarsbergen.

Op 23 mei is Autoroute 2 gereden. Er zijn hierbij 4 soorten waargenomen.

Naast de jaarlijkse tellingen van de vleermuizen, hebben wij voorafgaand de 'Nacht van de Vleermuis 2023' die in het weekend van 25, 26 en 27 augustus werd georganiseerd, tekst aangeleverd voor berichtgeving door het Park op social media.

Figuur 7: Locaties waargenomen soorten en soorten overzicht tijdens Autoroute 2 op 23 mei

Samengevat in onderstaande tabel de aantallen en de soorten van de zomertellingen 2023

			13-jun.-23	04-jul.-23	06-jun.-23	20-jul.-23	27-jun.-23	23-mei-23		
			Wandelroute	Wandelroute	Fietsroute	Autoroute 1	Autoroute 1	Autoroute 2	Per soort	
			Aantallen	Aantallen	Aantallen	Aantallen	Aantallen	Aantallen	Totaal	
Laatvlieger	Eptesicus	serotinus	10	11	25	12	16	18	92	Laatvlieger
Franjestaart	Myotis	nattereri					1	1	2	Franjestaart
Watervleermuis	Myotis	daubentonii	43	13		1	8		65	Watervleermuis
Meervleermuis	Myotis	dasycneme							0	Meervleermuis
Rosse vleermuis	Nyctalus	noctula	6	6	1	2	3		18	Rosse vleermuis
Bosvleermuis	Nyctalus	leisleri		5	1		1		7	Bosvleermuis
Gewone dwergvleermuis	Pipistrellus	pipistrellus	131	91	16	16	113	33	400	Gewone dwergvleermuis
Ruige dwergvleermuis	Pipistrellus	nathusii	3	5			4		12	Ruige dwergvleermuis
Kleine dwergvleermuis	Pipistrellus	pygmaeus							0	Kleine dwergvleermuis
Gewone grootoorvleermuis	Plecotus	auritus	1				2		3	Gewone grootoorvleermuis
	Myotis	spec.		1	3	1	4	1	10	Myotis spec.
Totaal			194	132	46	32	152	53	609	

Hoofdstuk 7

Boommarters

Olga van der Klis e.a.

7.1 Samenvatting

Dit jaar hebben we 1 nestboom gevonden met minimaal 2 jongen. Daarnaast, zoals ieder jaar, meerdere territoria aan kunnen merken, waarin echter geen nestboom met jongen gevonden zijn.

7.2 Bespreking

Het boommarterinventarisatieteam bestaat uit dezelfde vijf personen als vorig jaar: Olga van der Klis, René van Lopik, Lia Rijnveld en Petra en Arjen Wardenier.

Olga heeft het noorden van het Park onderzocht, geholpen door Petra en Arjen die met name bij de Aanstoot en de Steynbank hebben gezocht. Het middengebied van het Park wordt altijd geïnventariseerd door Lia, maar dat is er dit jaar bij ingeschoten. Olga heeft wel het Middenzand tweemaal bezocht, zonder noemenswaardig resultaat. De zeer belangrijke hotspot in het middengebied, Kompagnieberg, is niet bezocht. René heeft het zuiden van het Park geïnventariseerd. Hierbij hebben we, zoals altijd, de rustgebieden niet structureel bezocht, op een enkele hotspot na.

De enige plek waar we een nestboom hebben kunnen vaststellen, is in de Beukenlaan langs het Reemsterbos. Op 5 juni hebben René en Olga met de hengcam in de boom gekeken, waarin nog niet eerder een nest was gevonden maar wel in de beurt van een eerdere nestboom. Helaas was de moeder niet thuis, maar we hebben wel tenminste 2 jongen gezien. Aangezien het gat klein was en heel erg hoog zat, en daardoor moeilijk te bereiken met de hengcam, hebben we het hierbij gelaten.

In het Fazantenpark lagen veel uitwerpselen, maar een nestboom kon niet gevonden worden. Olga heeft nog enige tijd een wildcamera geplaatst, met als resultaat een paar beelden van een boommarter. Of het een zogend vrouwtje betrof, werd echter niet duidelijk.

In het Koeverbos heeft Olga 'iets' in het gat in een boom kunnen waarnemen. Om meer te kunnen uitvinden wat dat 'iets' nou precies was, heeft zij korte tijd gepost. Het is echter een gevoelige plek met veel passanten, waardoor het vaststellen van een nestboom uiteindelijk op niets is uitgelopen.

In het gebied nabij de Steynbank hebben Olga, Petra en Arjen op 19 mei om 17u in een 'verdachte' boom gekeken met de hengcam. De boom was echter leeg. Wel werd daar een boommarter hoog in de boomkruinen waargenomen. Helaas is een nestboom niet gevonden. Als algemene opmerking willen we nog toevoegen, dat er ook landelijk gezien minder boommarter territoria met succesvolle nesten zijn gevonden, dan in andere jaren. De oorzaak hiervan is nog niet duidelijk. Gedacht kan er worden aan een ziekte onder de boommarters, verzwakking van individuele dieren door de vogelgriep, een combinatie van factoren van onder andere voedsel aanbod, temperatuur en neerslag. In grote lijnen lijken de territoria van de boommarters wel hetzelfde te zijn gebleven, maar het succes op krijgen en grootbrengen van jongen is behoorlijk veel minder dan in andere jaren.

7.3 Zichtwaarnemingen

Bij de ingang Schaarsbergen door Arjen, op 5 juni.
Bij Jan Aaltensland door Willem van Wassenberg.
Eind mei bij de parkeerplaats in het centrum door Leida van de Brink. Leida had ook doorgekregen dat Ton Borst een dode boommarter had gevonden.

7.4 Overige mededelingen

Vanaf 2024 zal het sub-coördinatorschap van de Boommartergroep worden overgedragen aan Arjen Wardenier.

Hoofdstuk 8

Vogels

René van Lopik

Blauwe kiekendief, foto: Hans van Zummeren

8.1 Inleiding

Zoals de laatste jaren gebruikelijk zijn er verschillende auteurs die onderdelen van dit hoofdstuk schrijven. Uiteindelijk zijn we met elkaar een werkgroep die op verschillende manieren naar vogels kijken op De Hoge Veluwe. Belangrijk is dat iedereen een aandeel levert aan het broedvogelonderzoek. Slechts een enkeling heeft hier geen bijdrage aan geleverd en heeft op een andere manier waarnemingen verzameld.

Ik wil hier benoemen dat we dit jaar gestart zijn met wintertellingen van blauwe kiekendieven. Een eerste slaapplaats telling op het Deelense Veld hebben we gedaan op 4 maart dit jaar. We hebben toen met twee kleine ploegjes waarnemers gezien dat er minstens op 4 plekken overnacht werd en het totale aantal waargenomen individuen was 20 blauwe kiekendieven. Een geweldig resultaat. De tellingen gaan we komende winter verder vorm geven en zullen in het jaarverslag van 2024 besproken worden. Duidelijk is dat er zich op De Hoge Veluwe een voor de gehele omgeving belangrijke slaapplaats voor blauwe kiekendieven bevindt, die het Deelense Veld extra belangrijk maakt.

Na deze eerste verkenning in maart, hopen we komende winter gericht te observeren en weten we ook waar we kijken moeten zonder te verstoren.

Ook zijn we gestart met een winter PTT telling. Dit nadat een ander lid van de Faunawerkgroep, Sean van der Steeg, aangaf zo'n telling te willen doen. PTT is de naam die Sovon heeft gegeven aan deze gestructureerde telling en staat als afkorting voor Punt Transect Telling. Ook dit resultaat zal ter sprake komen in het volgende jaarverslag. Waar wel in dit verslag aandacht voor is, zijn de observaties van de houtsnippen en de schatting van het aantal overwinterende houtsnippen in de bossen van De Hoge Veluwe. Al met al veel winter activiteiten, naast de broedvogels en losse waarnemingen.

Dit jaar bestond de groep vogelaars uit: Jan de Beer, Eefje den Belder, Donovan van Berkum, Leendert Jan van der Ent, Adriaan Guldemon, Menno Huizinga, Wim Janssen, René van Lopik (coördinator van de vogelaars), Arnold Top, Gerard Schilte, Henk Sierdsema, Willem van Wassenberg en Andries Wink. Zeer betrokken is ook Hans van Zummeren, die geen BMP plot doet, maar verder vaak aanwezig is bij tellingen en veel mooie foto's voor het jaarverslag heeft gemaakt. Gerard Schilte heeft in de

tweede helft van dit jaar afscheid genomen van de Faunawerkgroep. Aan het einde van het jaar is de heer Wim Wilmers bij de vogelaars gekomen. Na eerst een paar keer mee te zijn geweest, is deze in het Park bekende heer volwaardig lid geworden van de werkgroep en zal met name een bijdrage leveren aan de kennis over de vogels. Verder hebben we altijd bij bijzondere tellingen hulp van diverse andere leden van de werkgroep. Omdat deze leden met name een aandachtspunt naar andere werkgebieden van de fauna hebben zijn ze geen vaste vogelaar, hoewel ze van enorme waarde zijn voor de tellingen waar we meerdere mensen op hetzelfde dagdeel nodig hebben. Vanuit het Park is de net in dienst getreden Tijmen Majoor ook een aanwinst bij de vogelaars en wil ik zeker benoemen. Tijmen is een fijne vogelaar die ook actief participeert in de projecten van onze werkgroep. Dit jaar is er weer veel werk verzet en de plannen zijn nog lang niet allemaal uitgevoerd. Soms moeten we op de rem gaan staan, zodat we hetgeen wat we doen ook goed kunnen doen. Toch blijven we ook wensen houden. Ik benoem het plaatsen van een nestkast voor torenvalken, die al jaren een vaste plek hebben in het Park, met name in het gebied rond het Bosje van Staf. Maar ze komen daar, waarschijnlijk door gebrek aan een geschikte nestlocatie, niet aan het broeden. Wat zou het mooi zijn om bijvoorbeeld binnen de afrastering van de moeflons een nestkast te plaatsen. Of bij de beuken ten westen van Staf, maar wel zodanig, dat iedere negatieve interactie met de in Staf broedende boomvalk uitgesloten kan worden. Gewoon durven dromen, denken aan de toekomst, denken aan verbetering van het gebied.

8.2 Broedvogelonderzoek *Jan de Beer*

Ook dit jaar zijn er veel plots via de BMP methode geïnventariseerd; 12 in totaal.

Enkele plots zijn door twee tellers onderzocht zodat ieder iets minder tijd hoeft te besteden aan de inventarisatie en het werk beter behapbaar blijft. Sommige plots zijn nogal groot en in andere gevallen had een teller minder tijd om het plot alleen te tellen, wat zo'n tien keer in het seizoen zou moeten gebeuren.

Afgelopen jaar zijn er geen (kleine) grenscorrecties meer toegepast, het ziet er naar uit dat er nog maar minimale overlapping tussen plots is of stukje die tot geen van beide aanliggende plots behoren. Wat dat betreft heeft Avimap veel verbetering gebracht, de grenzen staan nu duidelijk vast en snel even aanpassen is er niet meer bij. Wel is een plot van De Hoge Veluwe toegevoegd. Dit plot ligt buiten het

Zwarte mees, foto: Hans van Zummeren

raster grotendeels ten noorden van ingang Hoenderloo. Op afbeelding 8.2.1 is dit plot ingetekend.

Alle cijfers zijn wel in Excel files verzameld, maar in dit verslag worden alleen de cijfers vanaf 2011 weergegeven m.u.v. leeuweriken vanaf 2007 op het Deelense veld, dit mede in verband met bovengenoemde onnauwkeurigheden.

Het Park is in 46 BMP plots verdeeld, daarnaast was er één controle strook, plot, nr. 37E, een niet ingetekende strook over het erg grote plot nr. 37, Deelense Veld. De telling van deze strook bleek niet echt wat toe te voegen en zal verder niet meer worden meegenomen in de vijf tot zes jaarlijkse cyclus.

Wel is dit jaar als nieuw plot nr. 42 een stuk van ruim 20 Ha. tot De Hoge Veluwe behorend bosgebied buiten de omrastering bij Hoenderloo geïnventariseerd.

Dit jaar zijn er weer veel plots geïnventariseerd; Zie tabel 8.2.1.

Twaalf plots door zestien verschillende tellers! In vergelijking met vorig jaar (16 plots) iets minder, dit jaar werden er echter geen plots onderzocht door medewerkers van Sovon (vorig jaar twee).

Het is de bedoeling dat we eens in zes jaar voor de broedvogelinventarisatie het hele Park inventariseren. Door de vele plots die afgelopen jaren zijn geteld zijn op dit moment alle plots de afgelopen zes jaar geteld!

Sinds 2011 zijn er 108 verschillende soorten als broedvogel vastgesteld. In totaal werden er 39.197 territoria geteld; afhankelijk van welke plots geïnventariseerd worden varieerde het aantal territoria door de jaren heen tussen de 1.569 in 2017 en de 5.007 in 2021, het tweede Corona jaar.

Het broedvogelonderzoek is uitgevoerd volgens de territoriumkarteringsmethode van Sovon gebruik makend van het computerprogramma Avimap.

Dit jaar zijn de plots op alle soorten onderzocht volgens de BMP A methode, hierbij worden alle soorten geteld (in de BMP B methode wordt slechts een beperkt aantal minder algemene soorten geteld). Overigens zijn de resultaten van de tellingen altijd mede afhankelijk van wie er geteld heeft en onder welke weersomstandigheden.

Aan het BMP onderzoek hebben dezelfde tellers meegewerkt als vorig jaar: (alfabetisch op achternaam)

Jan de Beer (JB), Eefje den Belder (EB), Donovan van Berkum (DB), Leendert Jan van der Ent (LE), Adriaan Guldmond (JG), Menno Huizinga (MH), Wim Janssen (WJ), René van Lopik (RL), Willem Roke (WR), Arnold Top (AT), Willem van Wassenberg (WA), Andries Wink (AI).

In de tabellen 8.2.3a en 8.2.3b worden de resultaten van de inventarisaties vermeld. Alleen in tabel 8.2.3a zijn de wetenschappelijke namen van de vogelsoorten vermeld.

8.2.1 getelde BMP plots met getelde territoria en soorten

Jaar	Aantal plots	Aantal territoria	Aantal soorten
2023	12	3.065	72
2022	16	3.950	73
2021	21*	3218	75
2020	11	2507	71
2019	12	2995	68
2018	8	1753	66

* één plot is een niet geldige BMP telling

In 2021 werden er van 75 verschillende soorten vogels territoria vastgesteld. In 2022 waren dit er 73 en dit jaar 72. Dit lijkt te wijzen op een geringe teruggang van het aantal soorten, maar die conclusie is erg prematuur omdat niet ieder jaar dezelfde plots worden geteld. Plot Deelense Veld, wat wel ieder jaar wordt geïnventariseerd wijst op het tegenover gestelde, een stijgend aantal soorten. Ook hier moet men voorzichtig zijn met conclusies, door bosontwikkeling aan de randen kan hier het aantal soorten door toename van de bosvogels stijgen. Over langere tijd gezien lijkt het aantal soorten stabiel. De speciale aandacht voor de wespendif heeft twee territoria opgeleverd in twee verschillende plots. Ook dit jaar waren de vorig jaar op verschillende plaatsen ingegraven houten nestkasten voor de tapuit als vervanging van konijnenholen nog niet succesvol. Er zijn helaas geen territoria van de tapuit gevonden.

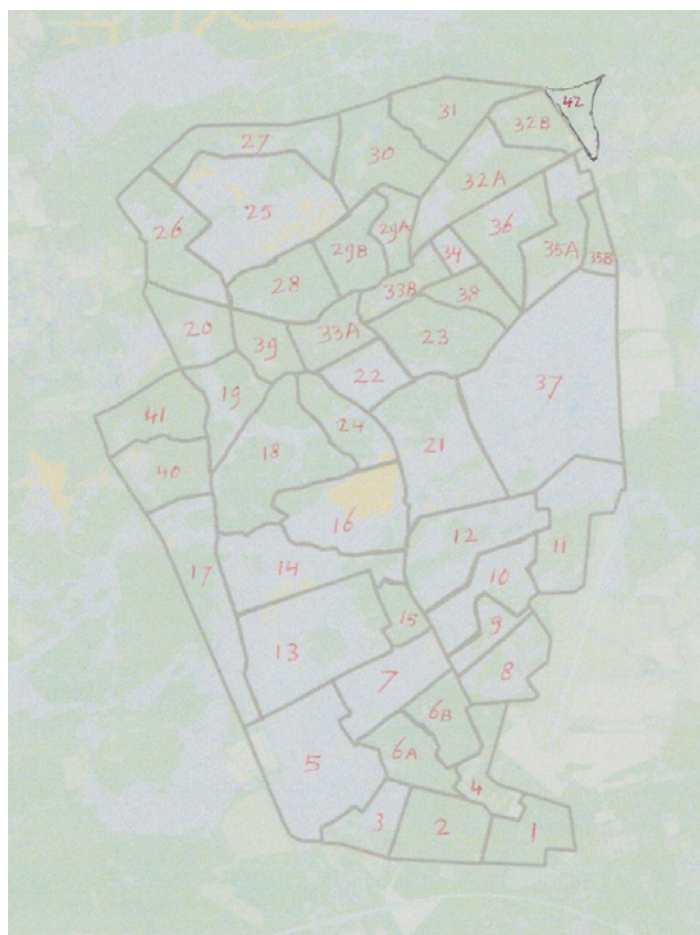
Helaas ziet het er naar uit dat het ingraven van de nestkasten geen resultaat brengt.

Wie weet komt er nog een hop op de grondnestkasten af, die is dit jaar wel gesignaleerd, maar nog niet broedend. Dit jaar zijn van 13 soorten, van de Rode Lijst van broedvogels 2017, territoria vastgesteld.

Hop, foto: Hans van Zummeren

Zoals uit tabel 8.2.2 is af te lezen zijn nu alle plots de laatste 6 jaar geteld, sinds langere tijd lopen we goed op schema om het hele Park eens in de vijf jaar te inventariseren. Voor 2024 staan dan de plots 7 – Oud Reemsterveld oost en plot 12 Deelense en Middenzand te doen. Interessant is ook het onderzoek van Adriaan Guldemond die de vergelijking heeft gemaakt van een inventarisatie uit 1953 en afgelopen jaar. Het is interessant die vergelijking ook dit jaar voort te zetten en de plots 33A en 39, die het gebied van 1953 dekken, nogmaals te inventariseren.

Figuur 8.2.1 BMP plots op De Hoge Veluwe

Tabel 8.2.2 Gegevens van de plots, wanneer geïnventariseerd en wie dit in 2023 heeft gedaan

Plot-nr	Sovon plot-nr.	Gebied	Opp.	Geteld in	Telling 2023
			in Ha.		
1	4997	Tonnenberg	79,6	2011, 2012, 2022	-
2	5581	Steegsdennen, Autobos, Kemperberg	105,15	2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2021	-
3	5307	Aalderinksveld, Klein Sint Hubertus	64,97	2011, 2016, 2017, 2021	-
4	4996	Everwijnsersf, Roggekamp, Zwarte Bergen	66,4	2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2022	-
5	8580	Oud Reemsterveld (west)	224,3	2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2019, 2023	LE
6A	8582	Reemsterbos, Stadsdennen west	105	2012, 2019, 2023	RL
6B	8581	Reemsterbos, Stadsdennen oost	71,17	2015, 2021	-
7	4353	Oud-Reemsterveld oost (RG)	118,2	2019	-
8	6695	Zinkgat e.o.	85,73	2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023	EB/JG
9	8583	Karintzkyweg, Eikenhoutbergen	43,46	2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2021	-
10	8584	Karintzkyweg, midden Braamsveldje e.o.	110,1	2013, 2019, 2023	EB/JG
11	3111	Deelense Start (RG)	141,1	2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2022	-
12	1738	Deelense en Middenzand	158,3	2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2018	-
13	6839	Bosje van Staf e.o. (RG)	244	2015, 2022	-
14	1737	Oud-Reemsterzand, Gymnasiumvallei	158,6	2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2020	-
15	8586	Bossen west van Kompagnieberg	37,8	2011, 2016, 2017, 2018, 2022	-
16	10523	De Pollen	164,8	2012, 2019, 2020	-
17	8585	Verdronken Bos, Jeneverbessenbos	162,4	2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2023	DB
18	7485	De Plijmen (RG)	211,29	2015, 2021	-
19	5475	Nieuwe Plijmen	86,54	2012, 2014, 2021	-
20	5311	Riesel e.o.	86,2	2011, 2013, 2020, 2023	JB/WR
21	6838	Deelense Zand west, oost van Wildbaanweg (RG)	208,01	2015, 2021	-
22	5245	Pampelse Zand	67,9	2011, 2012, 2014, 2015, 2016, 2020	-
23	8589	Koeverbos, Kromme Hoek (RG)	114,9	2022	-
24	5246	Strook langs de Wildbaanweg	82,9	2011, 2012, 2018, 2022	-
25	1736	Otterlose Zand	257,4	2011, 2012, 2014, 2020	-
26	5483	Geitenspoor, de Wetbos, De Aenstoot	134,69	2011, 2015, 2021	-
27	6756	Sickesze Dennen, strook tot Dienstgebouw	116,4	2015, 2016, 2022	-
28	6804	Schuilkeldegebied (RG)	106,31	2012, 2021	-
29A	8592	Grasbos, Fazantenpark	47,48	2013, 2021, 2022, 2023	AI/MH
29B	8591	Gebied west van Kronkelweg	84,77	2014, 2021	-
30	2240	Sint Hubertusvijver, Prisma, Koekoek	135,45	2011, 2021	-
31	6702	Siberië, De Schuit	112,53	2013, 2021	-
32A	6872	Kinderbos, Eikelkamp, Westerflier	137,1	2013, 2014, 2020, 2023	AT/WJ
32B	8571	Jan Aaltensland (RG)	69,3	2019, 2022, 2023	WA
33A	6805	Centrumgebied/Museumpark	68,15	2012, 2013, 2021	-
33B	8590	Centrumgebied oost	53,8	2014, 2021	-
34	4352	De Bunt, open gebied	22,2	2011, 2016, 2021	-
35A	6876	Hoog Baarlo tot Deelense Veld, Weitje van de Pol	107,16	2013, 2014, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023	WA
35B	8593	Hoog Baarlo Valkeniershut (RG)	34,4	2018, 2022	-
36	50273	Zwarte Veld (RG)	113,8	2019	-
37	7797	Deelense Veld	445,79	2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023	WJ
37E	56141	Koningsweg Deelense Veld	19,79	2022	-
38	50274	Bunterbos	53,69	2012, 2017, 2021	-
39	5401	Steijnbank e.o.	60,65	2012, 2021*, 2022	-
40	8587	Otterlosche Bos zuid	98,2	2019, 2020	-
41	8588	Otterlosche Bos noord	114	2019, 2020	-
42	57345	Hoenderloo buiten raster	20,21	2023	AT
			5.392,30	* door drie verloren tellingen geen geldige BMP telling	

Adriaan Guldmond (JG), Andries Wink (WI), Arnold Top (AT), Eefje den Belder (EB), Donovan van Berkum (DB), Jan de Beer (JB), Leendert Jan van der Ent (LE), Menno Huizinga (MH), René van Lopik (RL), Wim Janssen (WJ), Willem Roke (WR), Willem van Wassenberg (WA).

Tabel 8.2.3a Territoria van broedvogels in 2023 A alle soorten geteld B een beperkt aantal soorten geteld

soort, Nederlandse naam	soort, wetenschappelijke naam	Oud- Reemsterveld	Reemsterbos Stadsdennen	Zinkgat	Karitzkyveld/ Braamsveldje	Verdrongen Bos/Jenever bessenbos	't Rieselo
plotnummer		5	6A	8	10	17	20
opp. in ha		230.8	78,19	85,73	107,19	162.41	86,23
BMP type		A	A	A	A	A	A
Sovonplot no.		8580	8582	6695	8584	8585	5311
jaar		2023	2023	2023	2023	2023	2023
inventarisator		LE	RL	JG	JG	DB	JB/WR
dodaars							
grauwe gans	Anser anser						
wintertaling	Anas crecca						
wilde eend	Anas platyrhynchos						
wespendief	Pernis apivorus						
bruine kiekendief	Circus aeruginosus						
buizerd	Buteo buteo		1				
kwartel	Coturnix coturnix	1					
waterhoen	Gallinula chloropus						
watersnip	Gallinago gallinago						
holenduif	Columba oenas	3	1			1	3
houtduif	Columba palumbus	3	4		1	2	5
koekoek	Cuculus canorus	3	1		2	3	2
kerkuil	Tyto alba						
bosuil	Strix aluco						
nachtzwaluw	Caprimulgus europaeus		1		3		2
draaihals	Jynx torquilla						
groene specht	Picus viridis	1					1
zwarte specht	Dryocopus martius	1	1		1		1
grote bonte specht	Dendrocopos major	2	10		4	1	7
middelste bonte specht	Dendrocopos medius						2
kleine bonte specht	Dendrocopos minor				2		1
boomleeuwerik	Lullula arborea	8	2		8	21	12
veldleeuwerik	Alauda arvensis	53			29	9	2
boompieper	Anthus trivialis	12	14		27	23	5
graspieper	Anthus pratensis	31			6	7	
witte kwikstaart	Motacilla alba	1					
winterkoning	Troglodytes troglodytes	1	15		1	5	9
heggenmus	Prunella modularis		2			4	
roodborst	Erithacus rubecula	2	26		3	18	23
gekraagde roodstaart	Phoenicurus phoenicurus	2	6		2	18	8
roodborsttapuit	Saxicola rubicola	13			14	6	1
merel	Turdus merula	3	7		5	2	15
zanglijster	Turdus philomelos	2	5			2	6
grote lijster	Turdus viscivorus	2	2		3	1	3

Tabel 8.2.3a vervolg Territoria van broedvogels in 2023

soort, Nederlandse naam	soort, wetenschappelijke naam	Oud- Reemsterveld	Reemsterbos Stadsdennen	Zinkgat	Karitzkyveld/ Braamsveldje	Verdronken Bos/Jenever bessenbos	† Rieselo
plotnummer		5	6A	8	10	17	20
grasmus	<i>Sylvia communis</i>						
tuinfluiter	<i>Sylvia borin</i>	1	1			2	2
zwartkop	<i>Sylvia atricapilla</i>	4	8	7	2	4	9
fluitier	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>		1	3			
tjiftjaf	<i>Phylloscopus collybita</i>	1	6	3		4	8
fitis	<i>Phylloscopus trochilus</i>	3	20	20	10	24	20
goudhaan	<i>Regulus regulus</i>		28	1		6	6
vuurgoudhaan	<i>Regulus ignicapillus</i>						
grauwe vliegenvanger	<i>Muscicapa striata</i>			3			
bonte vliegenvanger	<i>Ficedula hypoleuca</i>		10	8	6	2	6
staartmees	<i>Aegithalos caudatus</i>		1	1	1		
glanskop	<i>Parus palustris</i>	1	5	1		3	3
Matkop	<i>Parus montanus</i>			1	3		3
kuifmees	<i>Parus cristatus</i>		12	6	4	7	8
zwarte mees	<i>Parus ater</i>		9	1			6
pimpelmees	<i>Parus caeruleus</i>	9	14	8	10	3	13
koolmees	<i>Parus major</i>	16	15	15	12	9	8
boomklever	<i>Sitta europaea</i>	2	9	5	3	1	4
boomkruiper	<i>Certhia brachydactyla</i>	4	18	10	6	12	6
wielewaal	<i>Oriolus oriolus</i>	1			1		
grauwe klauwier	<i>Lanius collurio</i>			1	3		
gaai	<i>Garrulus glandarius</i>	1	4	4	2	1	3
kauw	<i>Corvus monedula</i>	7					
zwarte kraai	<i>Corvus corone</i>	1					1
raaf	<i>Corvus corax</i>						1
spreeuw	<i>Sturnus vulgaris</i>	8	1	1			
huismus*	<i>Passer domesticus</i>	6					
vink	<i>Fringilla coelebs</i>	11	30	26	17	49	32
keep	<i>Fringilla montifringilla</i>			1			
groenling	<i>Chloris chloris</i>						1
putter	<i>Carduelis carduelis</i>	3	1	3	2	1	1
kneu	<i>Carduelis cannabina</i>	7	1	1	6	6	
kruisbek	<i>Loxia curvirostra</i>						1
goudvink	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>		2				2
appelvink	<i>Coccothraustes Coccothraustes</i>	1		1	1		
geelgors	<i>Emberiza citrinella</i>	2		2	2	3	
rietgors	<i>Emberiza schoeniclus</i>						
Totaal territoria		233	294	247	202	260	252
Totaal soorten		39	37	45	34	33	41
2022 territoria				158			
2022 soorten				37			

Tabel 8.2.3b Territoria van broedvogels in 2023 A alle soorten geteld B een beperkt aantal soorten geteld

soort, Nederlandse naam	Grasbos / Fazantenpark	Kinderbos- Eikelkamp	Jan Aaltensveld	Hoog Baarlo	Deelensche Veld	Hoenderloo	Totaal aantal waargenomen	
							2023	2022
plotnummer	29A	32A	32B	35A	37	42		
opp. in ha	47,48	137,42	67,63	107,16	454,79	20,21		
BMP type	A	A	A	A	A	A		
Sovonplot no.	8592	6872	8571	6876	7797	57345		
Jaar	2023	2023	2023	2023	2023	2023		
inventarisator	AI/MH	AT/WJ	WJ	WA	WJ	AT		
dodaars					6		6	6
grauwe gans					7		7	7
wintertaling					2		2	-
wilde eend					5		5	4
wespendief		1					2	-
bruine kiekendief					1		1	-
buizerd	1	1		1	1		6	5
kwartel					2		3	4
waterhoen					1		1	-
watersnip					1		1	1
holenduif		7	5	6	1	1	31	47
houtduif	3	8	11	11	2	2	53	49
koekoek		1		3	7		23	18
kerkuil		1					1	-
bosuil		1		1			2	4
nachtzwaluw		9		3			25	27
draaihal					2		4	5
groene specht		2	1	1	1	1	9	6
zwarte specht	1	1		1			8	7
grote bonte specht	5	17	7	7	2	4	77	112
middelste bonte specht	1	4				1	8	3
kleine bonte specht	3	3	2	4			16	20
boomleeuwerik	2	4	2	5	10		84	91
veldleeuwerik				4	92		189	178
boompieper	3	17	3	15	23		168	189
graspieper				1	43		88	66
witte kwikstaart			1	1			3	9
winterkoning	8	16	17	13	4	8	104	176
heggenmus		2		1	1	3	13	25
roodborst	16	28	18	18	4	6	174	282
gekraagde roodstaart	5	6	1	3	5		59	90
roodborsttapuit		3		4	20		65	53
merel	8	11	19	15	5	8	109	165
zanglijster	5	10	6	11	2	5	60	86
grote lijster	4	6	4	5	6	2	43	43

Tabel 8.2.3b vervolg Territoria van broedvogels in 2023

soort, Nederlandse naam plotnummer	Grasbos / Fazantenpark	Kinderbos- Eikelkamp	Jan Aaltensveld	Hoog Baarlo	Deelensche Veld	Hoenderloo	Totaal aantal waargenomen	
	29A	32A	32B	35A	37	42	2023	2022
grasmus					3		3	3
tuinfluiter	5	1	1		4		17	21
zwartkop	8	16	16	11	6	8	99	170
fluiter	3	1	3	4			15	17
tjiftjaf	4	10	9	4	5	5	59	93
fitis	8	20	2	10	26		163	269
goudhaan	12	6	2	1	1		63	42
vuurgoudhaan		4				1	5	-
grauwe vliegenvanger		7	1		2		13	7
bonte vliegenvanger	5	25	10	12	3	3	90	136
staartmees	1	2		1	1	1	9	7
glanskop	6	4	1	1	1		26	25
matkop							7	5
kuifmees	6	5		1	2		51	87
zwarte mees	7	4	1	1	1		30	82
pimpelmees	9	22	6	7	4	7	112	115
koolmees	11	29	12	14	7	8	156	237
boomklever	8	21	12	7		6	78	106
boomkruiper	4	29	13	14	3	5	124	164
wielewaal			1				3	-
grauwe klauwier					3		7	5
gaai	4	4	4	3	1	2	33	35
kauw			2				9	-
zwarte kraai							2	4
raaf	1	1					3	6
spreeuw		1		3			14	20
huismus						2	8	1
vink	19	51	22	24	15	7	303	412
keep							1	-
groenling			2	1	1	1	6	5
putter		2	1		4		18	11
kneu				1	22		44	17
kruisbek	1						2	5
goudvink	2	2	2				10	10
appelvink	3	6	2		2	2	18	31
geelgors					3		12	13
rietgors					2		2	1
Totaal territoria	192	432	222	254	378	99	3.065	3.957
Totaal soorten	35	47	36	42	51	25	72	73
2022 territoria	103				135	362		
2022 soorten	34				42	46		

Vorig jaar 3.957 territoria en 73 soorten, dit jaar 3.065 territoria met 72 soorten

Aantal soorten op de Nederlandse rode lijst van 2017, waarvan minimaal 1 territorium in het Park is vastgesteld:

Ernstig bedreigd	1	Bedreigd	2	Kwetsbaar	3	Gevoelig	8
------------------	---	----------	---	-----------	---	----------	---

LET OP: de totaal kolom 2022 betreft niet allemaal dezelfde gebieden dan in 2023. Beide kolommen zijn dus niet goed vergelijkbaar om een trend vast te stellen, het geeft alleen een indicatie welke soorten veel of weinig in het Park voorkomen. Bij plots die beide jaren geteld zijn staan de cijfers 2022 onder de plottotalen 2023 vermeld.

Het Deelense Veld is een belangrijk inventarisatie gebied dat ieder jaar geteld wordt. Daarom hebben we hier een overzicht ingevoegd van de resultaten door de jaren heen van dit plot (tabel 8.2.4).

Tabel 8.2.4 Broedvogels Deelense Veld Noord en Midden 2007-2023

	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13	'14	'15	'16	'17	'18	'19	'20	'21	'22	'23
dodaars	3	5	6	6	5	4	4	6	4	6	6	7	6	4	4	6	6
grouwe gans	3	4	5	5	4	1	4	5	3	3	5	4	5	3	4	6	7
nijlgans	-	-	1	-	1	1	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-
wintertaling	2	2	1	1	-	1	2	1	1	3	-	1	-	1	2	-	2
wilde eend	5	8	7	4	6	8	9	9	5	7	4	4	3	2	3	4	5
slobeend	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
kuifeend	-	-	-	1	1	2	3	-	1	1	1	-	-	1	1	1	-
Grouwe kiekendief	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
buizerd	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
boomvalk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-
kwartel	1	1	1	-	3	2	-	-	1	1	-	-	1	-	2	-	2
kievit	3	4	3	2	1	4	3	6	2	3	2	1	2	1	-	-	-
waterhoen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
meerkoet	-	-	3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
kraanvogel	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
watersnip	1	1	2	2	1	2	3	3	2	3	2	3	-	2	-	1	1
wulp	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
holenduif	1	2	1	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	1	1	3	1
houtduif	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	1	-	1	1	3	2
koekoek	2	3	3	3	3	3	2	5	4	7	8	8	8	7	7	7	7
nachtzwaluw	X	x	x	x	x	x	x	X	x	x	x	x	x	6	8	7	2
draaihals	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	1	2
grouwe Specht	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
zwarte Specht	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	1	-	-	-	-
grote bonte specht	1	2	1	2	1	1	2	2	3	1	3	3	4	1	2	3	2
middelste bonte specht	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
kleine bonte specht	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
boomleeuwerik	4	-	2	3	2	8	7	9	4	6	1	8	9	10	8	16	10
veldleeuwerik	56	50	50	57	69	69	52	60	54	49	54	78	74	87	73	97	92
boompieper	20	17	22	21	26	25	25	20	19	23	17	35	30	27	20	25	233
graspieper	54	45	45	44	41	41	40	27	43	33	41	51	40	30	39	42	43
witte kwikstaart	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
winterkoning	2	1	1	-	-	1	-	1	-	4	1	5	3	6	1	2	4
heggenmus	1	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1	1	2	-	1	1	1
roodborst	2	3	2	3	-	3	4	4	-	5	8	5	3	4	9	3	4
gekraagde roodstaart	1	-	-	1	1	1	1	-	-	1	1	4	5	4	7	5	5
roodborsttapuit	18	12	19	16	26	16	23	24	17	27	21	26	30	27	19	22	20
merel	4	3	4	6	1	2	3	4	4	4	6	9	10	9	7	7	5
zanglijster	1	4	-	2	2	3	1	3	2	2	1	5	3	1	2	1	2
grote lijster	4	1	1	3	-	3	3	-	3	3	4	3	9	5	5	3	6
bosrietzanger	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
grasmus	1	2	-	1	4	1	2	1	2	1	3	4	5	5	7	3	3
kleine karekiet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
spotvogel	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
braamsluiper	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-

8.2.4 vervolg Broedvogels Deelense Veld Noord en Midden 2007-2023

	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13	'14	'15	'16	'17	'18	'19	'20	'21	'22	'23
tuinfluiter	2	-	3	2	1	1	4	2	2	3	4	2	2	2	2	3	4
zwartkop	5	3	6	3	4	5	8	5	1	2	6	10	11	6	7	7	6
tjiftjaf	-	2	-	1	2	-	3	5	-	1	2	1	1	2	2	3	5
Fitis	24	31	37	28	33	30	32	31	22	35	17	30	30	26	25	28	26
goudhaan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	1	1	1
grauwe vliegenvanger	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-	2
bonte vliegenvanger	-	-	1	-	-	1	1	2	1	-	7	1	1	1	1	2	3
staartmees	1	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	1
glanskop	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
matkop	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
kuifmees	2	1	3	2	3	1	3	2	1	1	2	2	2	5	3	3	2
zwarte mees	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	2	1	1	1
pimpelmees	1	2	3	-	1	-	3	1	-	-	2	1	1	4	3	4	4
koolmees	2	5	6	9	4	12	8	5	7	5	7	8	8	8	8	7	7
boomkruiper	2	2	1	-	-	-	1	1	-	-	-	1	1	6	2	3	3
wielewaal	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
grauwe klauwier	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Gaai	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	1	1
zwarte kraai	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
spreeuw	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Vink	16	11	15	11	23	16	16	16	18	16	18	28	28	18	15	11	15
groenling	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
putter	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	2	-	4
kneu	17	13	15	14	9	9	10	7	6	5	8	13	13	10	11	10	22
appelvink	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2
geelgors	12	8	3	8	11	10	7	5	2	1	3	4	4	5	4	3	3
rietgors	3	-	4	2	1	-	1	1	-	2	2	1	1	2	2	3	2
Totaal territoria	278	256	281	265	293	293	293	278	238	271	272	386	397	352	330	362	378
Totaal soorten	36	37	37	32	33	36	36	36	32	38	38	45	43	45	44	46	51

De nachtzwaluwen werden tot dit jaar apart geteld in een serie avonden over het gehele Park maar niet altijd opgenomen in de BMP van het betreffende gebied, vandaar de x in voorgaande jaren.

Kruisbekken bezig met nestbouw, foto: Hans van Zummeren

Kruisbekken bezig met nestbouw, foto: Hans van Zummeren

8.3 Inventarisatie veldleeuwerik en boomleeuwerik

In 2020 is een schatting gemaakt over de jaren 2011-2020 van het aantal territoria wat in het Park is te verwachten van de veld- en de boomleeuwerik. Die gegevens zijn ook in de tabellen terug te vinden. Verder zijn de tabellen uitgebreid met de tellingen t/m 2023 van de getelde gebieden en is er een nieuwe schatting gemaakt.

8.3.1 Boomleeuweriken per geïnventariseerd plot vanaf 2011

boomleeuwerik	plotnr.	opp. ha	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	'11-'20	2021	2022	2023	'11-'23
Tonnenberg	1	80											0		5		3
Steegsdennen, Autobos, Kemperberg	2	106		2		2	2		1				2	1			1
Aalderinksveld Klein St Hubertus	3	65	7		2					3		2	5	10			10
Everwijnsersf, Roggekamp, Zw. Bergen	4	66			2					2			2		4		4
Oud-Reemsterveld	5	224	2	1	2	1	2				6	2	6			8	8
Reemsterbos Stadsdennen	6A	105		1							3		3			2	2
Reemsterbos Stadsdennen west	6B	52						5					5	1			1
Oud Reemsterveld oost	7	118									3		3				3
Zinkgat e.o.	8	80		2	3	2	2	2		3		8	8	8	12	10	10
Karitzkyweg/ Eikehoutbergen	9	43	3	3	3	2	1	5	2			1	3	8			8
Karitzkyweg Braamsveldje	10	110			7						11		11			8	10
Deelense Start	11	141	6	14	3	2	3	3				2	3		21		11
Deelinsche Middenzand	12	158	20	23	22	26	21			10		5	20				15
Bosje van Staf	13	244											0		9		9
Oud-Reemsterzand, Gymnasiumvallei	14	159	26	31	52	27	23	14					16				16
Kompagnieberg	15	38						2	1	2			2		0		2
De Pollen	16	165		21							20	13	20				20
Verdronken Bos, Jeneverbes-senbos	17	162	6	9	9	7	7	7	5			2	7			21	21
De Plijmen	18	211						11					11	18			15
Nieuwe Plijmen	19	87		4		4						2	4	7			7
† Rieseloo	20	86	2		5							1	4				4
Rustgebied oost van de Wildbaan-weg	21	205			7		6						6	27		12	12
Pampelse Zand	22	68	5	10	9	5	4	4					9				9
Koeverbos/Kromme Hoek	23	132											0		5		5
Strook wildbaanweg	24	83		8	3					3			6		4		4
Otterlosche Zand	25	257	20	24	25	28						27	23				23
Geitenspoor, de Wetbos, de Aenstoot	26	135			5		10					2	10	14			12
Sickesze dennen, tot Dienst-gebouw	27	116			14		5	10					8		8		8
Schuilkelder	28	106		4									4	6			5
Grasbos Fazantenpark	29A	47											0	1	3	2	2
Kronkelweg west	29B	86				3							3	2			2
St Hubertus PrismaKoekoek	30	135											0	2			2
Siberië, de Schuit	31	113			1								1	0			0
Kinderbos Eikelkamp	32A	137			2	3						5	5	0		4	4
Jan Aaltensland	32B	96											-		2	2	2
Centrumgebied oost	33B	57		1									1	1			1
De Bunt	34	22	1					1					1	5			5
Hoog Baarlo, Weitje vd Pol	35A	107			3	3				1	2	5	5	3	6	5	5
Hoog Baarlo Valkeniershut	35B	34											-		2		2
Zwarte Veld	36	114									5		5				5
Deelensche Veld	37	455	2	8	7	9	4	6	2	8	9	10	10	8	10	10	10
Stijnbank eo	39	61		1									1	1	0		1
Otterlose Bos-zuid	40	98									1	3	3				3
Otterlose Bos noord	41	114									4		4				4
Total geschat Hoge Veluwe			100	167	186	124	106	57	11	29	64	115	240	123	91	84	302

Tabel 8.3.2 Veldleeuweriken per geïnventariseerd plot vanaf 2011

veldleeuwerik	plotnr.	opp. ha	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	'11-'20	2021	2022	2023	'11-'23
Tonnenberg	1	80											0		0		0
Steegsdennen, Autobos, Kemperberg	2	106											0	0			0
Aalderinksveld Klein St Hubertus	3	65	4					3					3	4			4
Everwijnserf, Roggekamp, Zw. Bergen	4	66											0		0		0
Oud Reemsterveld	5	224	49	48	5	44	40				68	10	68			53	53
Reemsterbos Stadsdennen	6A	105		1							1		1				1
Reemsterbos Stadsdennen west	6B	52											0	0			0
Oud Reemsterveld oost	7	118									35		35				35
Zinkgat e.o.	8	80		3	1								2	0	0		2
Karitzkyweg/ Eikehoutbergen	9	43	3	2	2	2	3	5	3				3	0			3
Karitzkyweg Braamsveldje	10	110			16						34	10	34			29	29
Deelense Start	11	141	6	7	8	8	6					5	7		20		15
Deelnsche Middenzand	12	158	29	19	31	26	31			14		2	25				25
Bosje van Staf	13	244			15							11	11		53		50
Oud-Reemsterzand, Gymnasiumvallei	14	159	32	25	26	27	14	8					22				20
Kompagnieberg	15	38	1					4	4	2			3		0		3
De Pollen	16	165		32	6						25	12	25				20
Verdronken Bos, Jeneverbes-senbos	17	162	5	8	5	7	6	5	6			10	10			9	9
De Plijmen	18	211											0	0			0
Nieuwe Plijmen	19	87				1							1	0			1
't Rieselo	20	86	1										1			2	2
Rustgebied oost van de Wildbaan-weg	21	205			14		5						5	10			10
Pampelse Zand	22	68	6	3	7	4	4	3				3	4				4
Koeverbos/Kromme Hoek	23	132											0		0		0
Strook wildbaanweg	24	83	1	1									1		3		2
Otterlosche Zand	25	257	24	22	26	23						6	9				6
Geitenspoor, de Wetbos, de Aenstoot	26	135											0	0			0
Sickesze dennen, tot Dienst-gebouw	27	116			2			6					6		0		6
Schuilkelder	28	106											0	0			0
Grasbos Fazantenpark	29A	47											0	0	0		0
Kronkelweg west	29B	86											0	0			0
St Hubertus PrismaKoekoek	30	135											0	0			0
Siberië, de Schuit	31	113											0	0			0
Kinderbos Eikelkamp	32A	137											0				0
Jan Aaltensland	32B	96											-		0		0
Centrumgebied oost	33B	57				1							1	0			0
De Bunt	34	22											0	0			0
Hoog Baarlo, Weitje vd Pol	35A	107			1					3	1	2	2	4	5	4	4
Hoog Baarlo Valkeniershut	35B	34											-		0		0
Zwarte Veld	36	114											0				0
Deelensche Veld	37	455	69	69	52	60	54	49	54	78	74	87	87	73	97	92	92
Bunterbos	38	54											0	0			0
Stijnbank eo	39	61											0	0	0		0
Otterlose Bos-zuid	40	98											0				0
Otterlose Bos noord	41	114											0				0
Total geteld/geschat Hoge Veluwe			230	240	217	203	163	83	67	97	238	158	364	91	178	189	396

In deze tabellen zijn per plot en per jaar uitgesplitst hoeveel leeuweriken er zijn geteld. Vervolgens is een schatting gemaakt van het aantal territoria. Hierbij is het van belang te bedenken dat niet ieder jaar een volledige telling is geweest van alle plots, dus blanco betekent alleen dat het plot niet is geteld in dat jaar.

Geschatte aantallen 2011-2020 en bijgewerkt 2011-2023. LET OP: Niet ieder plot wordt elk jaar geïnventariseerd. Door zelf de ontbrekende jaren in te schatten is een goede inschatting te maken van het aantal leeuweriken op De Hoge Veluwe. In de rij '11-'20 is een schatting gemaakt van het aantal territoria wat verwacht wordt in betreffend gebied.

8.4 Nachtzwaluwen *Jan de Beer*

In 2023 kon het hele Park weer op de ouderwetse manier geïnventariseerd worden. Ook de verre gebieden konden we bij duisternis inventariseren, omdat we een uurtje langer de tijd hiervoor kregen. Hierdoor kan de inventarisatie weer geheel volgens de geldende regels uitgevoerd worden.

Er werden weer zes avonden met gemiddeld goed weer geteld, één avond werd afgelast in verband met regen en onweer. Dit jaar werden 224 waarnemingen gedaan (200 in 2022). Duidelijk is het verschil te zien van dat ene uurtje later het Park uit mogen gaan. Het resulteerde in 146 territoria tegen 121 vorig jaar en 158 in 2021. Voorwaar geen slecht resultaat.

Alles in ogenschouw nemende lijkt het erop dat de laatste jaren het aantal territoria stabiel is.

De bijvangst van nacht-actieve vogels was wat mager. Twee bosuilen en vijf kwartels, aangevuld met enkele overdag gedane waarnemingen van bijzondere vogels gaf nog een kerkuil, vier draaihalzen en een watersnip.

In de tabel 8.4.1 zijn het aantal waargenomen vogels per avond neergezet.

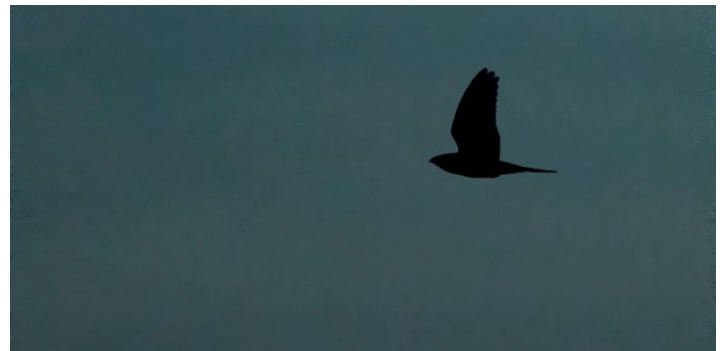
Ook nu is het verband tussen weersomstandigheden en aantal koppels tellers (=aantal te lopen routes) en het aantal waarnemingen duidelijk te zien.

Op grond van zingende exemplaren wordt vastgesteld hoeveel territoria er zijn. We gaan dus geen nestjes zoeken of iets dergelijks, we tellen de open ruimtes/bosranden op nachtzwaluwen.

En omdat nachtzwaluwen een nachtelijke levenswijze hebben horen we ze bijna niet bij onze reguliere tellingen overdag.

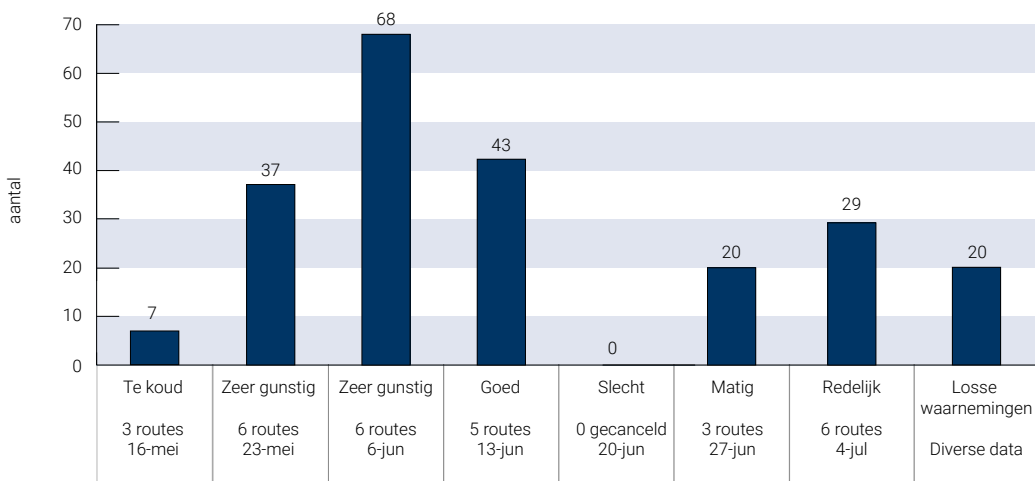
De tweede dinsdag, 30 mei, kon er niet geteld worden in verband met de zwijntelling.

Uiteindelijk zijn er in de zes avonden totaal 29 (30) routes gelopen en 20 (4) losse waarnemingen op andere tijdstippen gedaan. Hierbij zijn er 224 (172) nachtzwaluw waar genomen, resulterend in 146 (121) territoria. Tussen haakjes ter vergelijking het aantal routes en waarnemingen van het jaar 2022.

Nachtzwaluw in vlucht, foto: Hans van Zummeren

Tabel 8.4.1 waarnemingen in relatie tot aantal routes en weersomstandigheden in 2023: aantal territoria nachtzwaluwen: 146

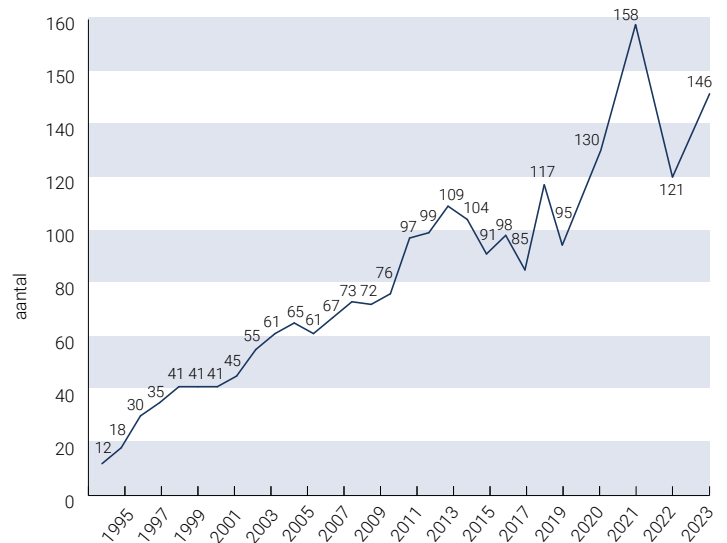
figuur 8.4.2 Territoria van de nachtzwaluwen op De Hoge Veluwe

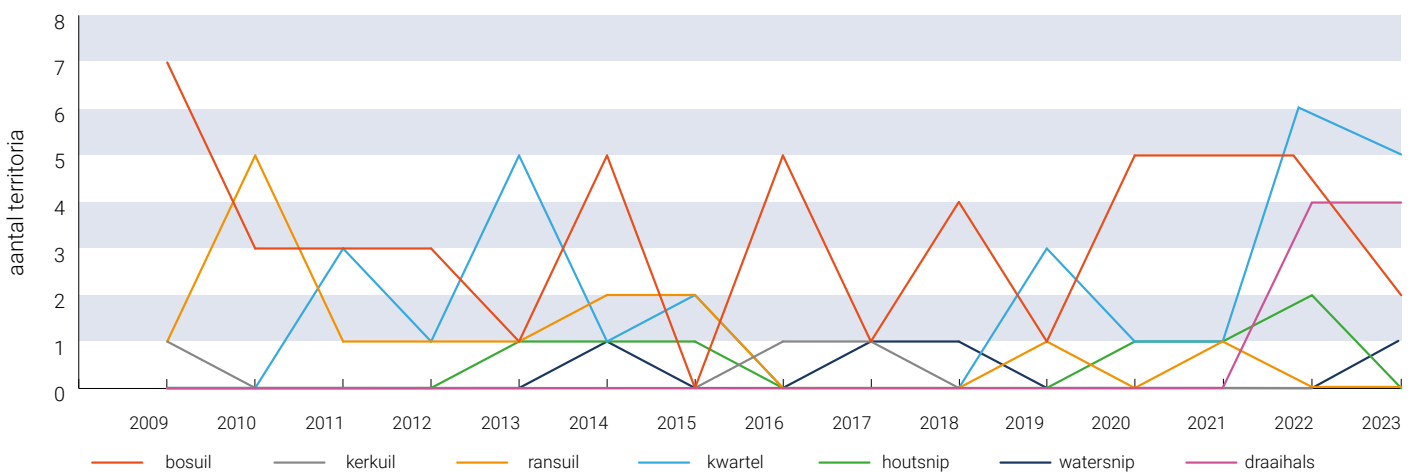
In tabel 8.4.3 is het aantal vastgestelde territoria van de nachtzwaluw door de jaren heen te zien. We volgen min of meer de landelijke trend waarbij de nachtzwaluw van een zeldzame vogel is toegenomen tot een vrij normaal voorkomende vogel, waarbij De Hoge Veluwe wel een hot spot is in Nederland.

Tenslotte is in tabel 8.4.4 de aantallen waarnemingen van de uilen en overige nacht actieve en bijzondere vogels te zien. Hieruit blijkt dat die aantallen klein zijn en per jaar nogal verschillen. Tussen haakjes ter vergelijking het aantal waarnemingen die in het jaar 2022 zijn gedaan. Die worden als bijvangst meegenomen bij deze tellingen. Deze vogelsoorten worden juist veelal bij de reguliere BMP inventarisaties overdag niet waargenomen. Te denken valt daarbij aan: bosuil; twee (vijf) territoria, kerkuil; één waarnemingen (geen), ransuil; geen waarnemingen (één), kwartel; vijf (zes!) waarneming, houtsnip; één (twee) waarnemingen, watersnip; één (geen) waarnemingen. Nieuw sinds 2022 in dit lijstje is de draaihals met vier (vier) territoria, een vogel die wel ook overdag goed is waar te nemen.

Tabel 8.4.3 Territoria van de nachtzwaluwen op De Hoge Veluwe

Tabel 8.4.4 aantal andere veelal nacht actieve vogel smeestal tijdens de nachtzwaluw telling 2009-2023 waargenomen

Houtsnip, foto: Hans van Zummeren

Houtsnip, foto: Hans van Zummeren

8.5 Aantal houtsnippen in de winter 2022/2023

Onderzoek door Adriaan Guldmond, Eefje den Belder & Faunawerkgroep Hoge Veluwe

Net als gedurende de winters van 2020/2021 en 2021/2022 heeft de Faunawerkgroep tijdens de houtoogstinventarisatie van 2022/2023 het aantal houtsnippen geteld. Zou dit een andere schatting opleveren van het totaal aantal houtsnippen in de bossen op De Hoge Veluwe vergeleken met de voorgaande jaren?

Aanpak:

In de periode december 2022 – maart 2023 zijn tijdens de houtoogstinventarisatie houtsnippen geteld. Leden van de Faunawerkgroep doorkruisen dan systematisch bospercelen door het lopen van transecten, op zoek naar roofvogelhorsten, spechtenholten, vossen- en marterholten en dassenburchten. Daarbij is de kans groot om een aanwezige houtsnip op te stoten.

Op deze manier is het aantal houtsnippen bepaald binnen een oppervlak van 83 ha (28 percelen). De bossen op De Hoge Veluwe zijn onder te verdelen in opgaand naaldbos, opgaand loofbos en gemengd loof/naaldbos.

De geïnventariseerde houtoogstpercelen lagen allemaal in het noordoostelijk deel van De Hoge Veluwe.

Van de geïnventariseerde houtoogstpercelen in 2022/2023 bestaat 75% uit opgaand naaldbos, 19% uit opgaand loofbos en 6% uit gemengd loof/naaldbos. We hebben gekeken naar de dichtheid van houtsnippen per bostype, dus per naaldbos, loofbos en gemengd bos.

Hoeveel houtsnippen zijn gezien?

In totaal zijn 8 houtsnippen waargenomen: 4 houtsnippen in opgaand loofbos, 1 houtsnip in gemengd loof/naaldbos en 3 houtsnippen in opgaand naaldbos (tabel 8.5.1).

Schatting aantal houtsnippen op De Hoge Veluwe

Bij extrapolatie per bostypen komen we tot 275 houtsnippen in de bossen van De Hoge Veluwe (tabel 8.5.2).

Tabel 8.5.1. Aantal waargenomen houtsnippen per bostype en dichtheid per hectare

type bos	oppervlakte (ha)	aantal houtsnippen	dichtheid/ha
opgaand loofbos	37,9	4	0,11
gemengd loof/naaldbos	11,4	1	0,09
opgaand naaldbos	30,3	3	0,1
totaal	79,6	8	0,1

Tabel 8.5.2. Een schatting van het aantal houtsnippen via extrapolatie van de dichtheden per type bos

type bos	Oppervlakte (ha)	% type bos	dichtheid/ha	extrapolatie aantal houtsnippen
opgaand loofbos	532,6	19,30%	0,11	56
gemengd loof/naaldbos	161,1	5,80%	0,09	14
opgaand naaldbos	2.070,60	74,90%	0,1	205
totaal	2.764,30	100,00%	0,1	275

Opvliegafstand houtsnippen:

Tijdens de winters 2022/2023 is ook de afstand geschat waarop een houtsnip opvloog. Dit was gemiddeld 14,9 m (28 waarnemingen; minimumafstand 0,5 m en maximumafstand 55 m). In 2021/2022 was de opvliegafstand 9,2 m (25 waarnemingen; minimumafstand 0,5 m en maximumafstand 40 m). Gezien de gemiddelde afstand tussen de door de waarnemers gelopen transecten van 15-23 m zijn er zeker houtsnippen gemist. Een andere onderschatting is dat er ook houtsnippen buiten de bossen voorkomen, zoals in bosopslag of in boomgroepen in open gebieden.

Door de houtsniptelling gedurende dezelfde periode over een aantal jaren voort te zetten, krijgen we waardevolle informatie over het winter voorkomen van houtsnippen in de bossen op De Hoge Veluwe en de fluctuaties over de jaren. Een uitdaging voor de Faunawerkgroep van De Hoge Veluwe.

8.6 De klapeksters in het winterseizoen 2022-2023. René van Lopik

We hebben de klapeksters weer in het gehele Park geteld, met een flinke groep tellers, op zaterdag 17 december 2022 en zondag 19 februari 2023, ongeveer vergelijkbare momenten met de voorgaande jaren. In december waren er 21 tellers, in februari waren het er 17, vooral vogelaars, maar ook wat andere leden van de Faunawerkgroep en ook steeds twee bevriende vogelaars die mee kwamen tellen. Het weer was in december bewolkt, koud en de grond en takken op de grond wit van de vorst. In februari was het op de zaterdag erg nat en zijn we op zondag het veld in gegaan. Vooral in het begin van de telling was er wat motregen, verder was het droog, wel bewolkt.

Op zaterdag 17 december waren we met veel mensen in het veld, waardoor het gehele gebied goed doorgezocht is. Maar het weer was niet ideaal, wel droog, maar koud. Ook veel witte plekken overal en de klapekster kon niet mooi in de zon zittend worden gezien, afstekend tegen de omgeving. Tijdens de telling is er maar één waargenomen en bij het in de middag naar huis gaan zag Hanna er nog één, hemelsbreed zeker drie kilometer van de plek van de andere waarneming, die daarom toch mee kan tellen.

1. Onder de IJzeren man, in de buurt van de fietsbrug, werd zowel door Adriaan (10.23 uur) als later ook door Wim Janssen deze vogel gezien.
2. Aan het einde van de middag zag Hanna vanuit de auto langs de Karitzkyweg een klapekster boven in de boom. Dus maar twee klapeksters waargenomen met veel waarnemers: Adriaan, Arjen, Arnold, Donovan, Eefje, Els, Frans en vriend, Gerard, Hans, Jan, LeendertJan, René, Menno, Moniek, Petra, Rob, Wim J, Willem R, Willem W.

Op zondag 19 februari, de dag na de zaterdag met heel slecht weer en nu met wat motregen maar vooral droog weer, hebben we met redelijke zekerheid 8 winter-territoria van de klapekster gevonden. Opvallend dat er geen klapeksters in het noordelijk deel van het gebied

zijn gezien, want de waarnemingen kwamen met name uit het midden deel van De Hoge Veluwe.

3. De eerste om 10.13 uur, wat ten zuidoosten van de Deelense Was (187514-455702) door Wim Janssen.
4. Om 10.16 uur zag Adriaan zuidelijk van de IJzeren Man, in een dode boom, een klapekster. Deze werd om 11.02 uur ook door Wim J gezien en die zag de vogel zich verplaatsen in westelijke richting.
5. Daarna zag Wim J om 11.20 uur in de zuidoost hoek van het Deelense Veld (188478-454470) nog een klapekster. Om 11.23 uur ontdekte Henk S met zijn collega een klapekster binnen de afrastering van de moeflons, tegen het bos ten zuidwesten van het Aalderinkveld en noorden van Het Dal, ongeveer coördinaten 185150-450200. Deze vogel bleef in deze buurt.
6. Om 11.59 uur werd door Henk en vriend er nog één bij de weide een kilometer noordelijker dan vogel 4, ten westen van het fietspad, gezien. (ongeveer 185000-451000)
7. Naast het eiland bos (184145-453313) op het Oud-Remsterveld zag René een klapekster, die weg vloog richting het noorden en daarna nog een keer etend werd gezien tegen de bosrand aan, bijna ¾ km verder op.
8. Door Hans werd om 10.40 uur een klapekster tussen de Eikenhoutbergen en Braamsveldje waargenomen (187428-452483).
9. En een uur later, op 11.43 uur, zag Hans er ook één ten oosten van de Kompagnieberg (186264-452785). Waarschijnlijk weer een andere vogel.

Een mooi resultaat. Hierbij moet er aan gedacht worden dat de omgeving, Vliegveld Deelen, Deelerwoud en Planken Wambuis, ook gebieden zijn waar klapeksters zich bevinden en dat er soms vogels gebruik maken van beide terreinen.

Koud weer maar mooi resultaat, foto: René Van Lopik

De meeste vogels die we vandaag hebben gezien, waren ver in De Hoge Veluwe. Vogel 7 zou ook op het vliegveld kunnen verblijven en vogel 3 ook de vlaktes van het Deelerwoud bezoeken. Maar De Hoge Veluwe is dan nog altijd belangrijk voor deze vogels die we nu op het terrein hebben gevonden. Opmerkelijk dat er geen vogels in het noorden zijn gezien. Het is zeker mogelijk dat ook daar nog twee vogels zich tijdelijk hebben gevestigd. Maar dit konden we nu niet met zekerheid vaststellen, maakt de score dus 8 vogels voor vandaag.

De tellers waren vandaag: Adriaan, Arjen, Donovan, Els, Hanna, Hans, Henk S en vriend, Jan, Jerina, Menno, Mink, Petra, René, Willem R, Willem W, Wim J.

8.7 Losse waarnemingen Wim Janssen

De losse waarnemingen betreffen soorten die kenmerkend zijn voor De Hoge Veluwe, tot toevallig overvliegende vogels die geen specifieke binding met het Park hebben. Sommige van de doortrekkers, zomer- of wintergasten zeggen wel wat over de aantrekkingskracht van het Park. Daarom worden ze hier vermeld. In 2023 zijn ruim 160 soorten gezien.

- **grote zilverreiger**

In de wintermaanden is de grote zilverreiger een vaste gast geworden. Ze verblijven dan op het Deelense Veld of bij het jachthuis Sint Hubertus.

- **steltlopers**

Als jaarlijkse pleisteraars werden groenpootruiter, bosruiter en witgat gezien. Bij Jachthuis Sint Hubertus was in mei een oeverloper aanwezig.

- **morinelplevier**

Begin september was een week lang een morinelplevier ter plaatse aan de zuidkant van het Deelense Veld.

- **houtsnip**

Als broedvogel aanwezig en als wintergast.

- **wespendief**

Een matig jaar voor deze soort.

- **dwegarend**

Een donkere fase vogel vloog op 8 juni laag over het Deelense Veld.

De vogel is aanvaard door het CDNA.

- **slangenarend**

In totaal werden er vijf verschillende slangenarenden gezien op het Deelense Veld. Drie tweede kalenderjaar vogels en twee derde kalenderjaar vogels. De vogels waren aanwezig van half juli tot begin september. Het jachtsucces was beperkt, de afzonderlijke vogels bleven niet lang in het Park en werden ook in de wijde omgeving van het Park gezien.

- **kiekendieven**

Voor het eerst sinds de inventarisatie was er een broedgeval van de bruine kiekendief op het Deelense Veld. Twee jongen vlogen succesvol uit. Zowel begin van het jaar als in het najaar waren tot vier exemplaren blauwe kiekendieven regelmatig jagend aanwezig op het Deelense Veld en het Reemsterveld. Bijzonder is ook de slaappleats van blauwe kiekendieven op het Deelense Veld. In maart werden er minimaal 20 exemplaren geteld, in december minimaal 16. Van half mei tot half juni was een adult mannetje grauwe kiekendief aanwezig op het Deelense Veld en omgeving. Van half juni tot half juli was een eerste zomer vrouwtje aanwezig op een relatief klein deel van het Deelense Veld. In april en september trokken onvolwassen/juvenile steppenkiekendieven door.

- **zeearend**

Zeearenden zijn regelmatig te zien op De Hoge Veluwe gedurende het hele jaar. Met een maximum van 5 exemplaren in september.

- **visarend**

Veel doortrekkende vogels over het Deelense Veld met maar liefst 15 waargenomen exemplaren.

- **rode wouw**

Van april tot augustus verbleef een tweede kalenderjaar vogel in of rond het Park.

Rode wouw, foto: Hans van Zummeren

- **grijze wouw**

Begin april was een exemplaar kortdurend jagend aanwezig op het Deelense Veld.

- **boomvalk**

Een broedgeval bij het Bosje van Staf. Maar daarnaast was het een slecht jaar voor deze soort. Vaak waren er maar 1 of 2 exemplaren aanwezig op het Deelense Veld.

- **smelleken**

In november en december was een vrouwtje aanwezig op het Deelense Veld.

- **slechtvalk**

Het gehele jaar door kunnen slechtvalken worden gezien in het park.

- **uilen**

Drie soorten uilen broeden in het Park: ransuil, bosuil en kerkuil.

- **hop**

Opmerkelijk veel waarnemingen (15+) van deze soort in de periode van april tot augustus. Op enkele dagen werden zelfs twee vogels gezien. Voor een broedgeval zijn geen aanwijzingen. Er is wel een gedocumenteerd broedgeval ten noorden van het Park.

- **middelste bonte specht**

Deze soort neemt steeds verder toe in het Park. Dit jaar zijn meer dan 10 territoria vastgesteld.

- **wielewaal**

Op maar liefst drie plekken zijn zingende vogels waargenomen.

- **raaf**

Een echte specialiteit voor het Park. De raaf broedt op diverse plekken. En natuurlijk grote groepen pleisterende en overnachtende vogels.

- **boomleeuwerik**

Een talrijke broedvogel op terreinen met een schrale begroeiing en verspreide vliegdenen.

- **pestvogel**

In november waren twee vogels kort aanwezig in het Jeneverbessenbos.

- **beflijster**

Tijdens de voorjaarsstrek enkele exemplaren verspreid door het Park. Eind mei werd ook nog een vogel waargenomen.

- **tapuit**

Eveneens een jaarlijkse doortrekker met op goede dagen groepjes tot circa 15 exemplaren.

- **duinpieper**

Eind augustus waren 3 vogels een week lang ter plaatse op het Otterlose Zand.

- **grote kruisbek**

Na de influx in de herfst van 2022 waren nog enkele exemplaren aanwezig in januari en februari.

Hop, foto: Hans van Zummeren

- **rietgors**

Vanaf oktober waren weer tientallen (mogelijk meer) vogels aanwezig op het Deelense Veld en wat andere plekken in het Park. Na wat magere winters weer een toename.

- **sneeuwgorst**

Een adult mannetje in winterkleed was in november en begin december aanwezig op het Reemsterveld. Eind 2022 werd daar ook al een sneeuwgorst gezien.

Pestvogel, foto: Hans van Zummeren

Blauwe kiekendief, foto: Hans van Zummeren

8.8 Rode lijst en Natura 2000 soorten

Wim Janssen

Het Park heeft flink aantal rode lijstsoorten binnen haar grenzen. Hierbij wordt Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria gehanteerd. Ook is het Park van belang voor Natura 2000 soorten. Bij sommige soorten wordt een korte toelichting gegeven.

Als (mogelijke) broedvogel zijn aanwezig:

Ernstig bedreigd:

- **draaihals**
Dit jaar 5-6 territoria. Duidelijk minder dan in 2022 met 10-12 territoria.
- **grauwe kiekendief**
Zeker geen broedvogel, maar het langdurig verblijf van een adult mannetje en een onvolwassen vrouwtje (niet tegelijkertijd) was toch interessant.

Bedreigd:

- **watersnip**
Dit jaar is één territorium vastgesteld, maar er zijn meerdere vogels waargenomen in het broedseizoen.
- **grauwe klauwier**
Elf territoria, waarvan in ieder geval 6 paren jongen hebben grootgebracht.
- **paapje**
Voor het eerst sinds jaren weer een succesvol broedgeval op het Reemsterveld.

Kwetsbaar:

- **wintertaling**
- **koekoek**
- **ransuil**
De waarnemingen tijdens de nachtzwaluwellingen vertonen een neerwaartse trend.
- **torenvalk**
Broeden is niet vastgesteld voor deze soort binnen de grenzen van het Park. Maar binnen de broedperiode waren wel veelvuldig exemplaren aan het jagen op vooral het Deelense Veld en het Oud Reemsterveld. Na de broedperiode werden ook diverse juvenielen gezien. De soort broedt ofwel op een onbekende plek in het Park of net daarbuiten.
- **boomvalk**
Een paar bij het Bosje van Staf met in ieder geval twee uitgevlogen jongen.
- **wielewaal**
Dit jaar maar liefst drie territoria.
- **grote lijster**

Gevoelig:

- **kraanvogel**
De status voor deze soort op De Hoge Veluwe blijft onduidelijk. Binnen de datumgrenzen voor de broedperiode die gelden voor de kraanvogel, zijn op het Deelense Veld enkele waarnemingen gedaan van één vogel. Dat is te weinig om van een territorium te spreken. Van 20 juli tot 10 augustus was er een paar met 2 juvenielen aanwezig, vooral op het Deelense Veld. Het gedrag van het paar doet vermoeden dat het hetzelfde paar als in 2022 (van half juli tot half augustus aanwezig met 1 jong) en 2021
- **zeearend**
Zeker geen broedvogel op De Hoge Veluwe. Maar adulte vogels van waarschijnlijk het broedpaar in de IJssel vallei bezochten ook dit broedseizoen regelmatig De Hoge Veluwe.
- **raaf**
- **matkop**
- **zwarte mees**
- **boerenwaluw**
- **veldleeuwerik**
- **grauwe vliegenvanger**
Een opmerkelijk goed jaar voor deze soort.
- **huismus**
- **graspieper**
- **keep**
Eind mei en in juni was een zingend mannetje aanwezig in het Zinkgat.
- **kneu**

Kraanvogel, foto: Hans van Zummeren

Wespendief, foto: Wim Janssen

Bonte vliegenvanger net gearriveerd, foto: Andries Wink

Bonte vliegenvanger, foto: Andries Wink

8.9 Natura 2000 broedvogel soorten in het Park *Wim Janssen*

- **wespendief**

Dit jaar is een wat meer gerichte telling uitgevoerd. Op enkele dagen hebben leden van de Faunawerkgroep gepost op locaties verspreid door het Park. Broeden blijft lastig vast te stellen, hoewel er wel jonge vogels zijn gezien die mogelijk uit het Park komen. Er zijn waarschijnlijk minimaal 7 territoria en mogelijk dus meer. Er zijn meer dan 20 adulte vogels waargenomen in de broedperiode, maar daar kunnen niet broedende vogels bij zijn.

- **nachtzwaluw**

- **draaihals**

- **zwarte specht**

In 2023 zijn 11-14 territoria vastgesteld. Het broedsucces is niet bekend.

- **boomleeuwerik**

- **roodborsttapuit**

- **grauwe klauwier**

8.10 Resultaten nestkasten Heidebloem 2021-2023 *Andries Wink*

Dit is het 4de broedseizoen waarin de broedresultaten van de holenbroeders in de geplaatste nestkasten op de Heidebloem worden gemonitord.

De methode van monitoren bestaan uit 3 belangrijke momenten, te weten:

- Bij aanvang van het broedseizoen in het vroege voorjaar.
- Tijdens het broedseizoen worden de nestkasten diverse malen gecontroleerd op de vogelsoort die de nestkast gebruikt en aan het einde van het broedseizoen wordt de inhoud van de nestkasten geanalyseerd en daarna worden deze schoongemaakt.
- Tussentijds wordt er gemonitord wanneer de vogels beginnen met nestelen.

Hier wordt een onderscheid gemaakt tussen de standvogels en de vogelsoorten welke uit Zuid-Europa of Afrika komen (Bonte vliegenvanger-Grauwe vliegenvanger b.v.).

Ook binnen de standvogels is een onderscheid te maken tussen de vroege en late broeders.

Daarnaast speelt het weer een belangrijke factor, warm of koud voorjaar, alle insecteneters welke bijv. afhankelijk zijn van de poppen van de eikenpage-vlinder, is dit hoofdvoedsel cruciaal.

Uit gegevens van het KNMI kon het volgende worden opgetekend:

Temperatuurverloop:

Voorjaar 2023

Maart en april waren dit jaar zeer nat, 2de helft mei daarentegen te droog.

De eerste dag van de lente was ook meteen de koudste. Op KNMI Twente daalde het kwik die dag tot -7,6 C, ook op de Veluwe werd het kwik van -7,2 C gemeten.

Maart was iets zachter dan normaal met een gemiddelde temperatuur van 7,0 C tegen normaal 6,5 C. Met een gemiddelde temperatuur van 9,7 C tegen een gemiddelde van 10,2 C was de lente van 2023 iets aan de koele kant.

April was koud met een gemiddelde temperatuur van 8,7 C tegen normaal gemeten waarde van 9,8 C. Er werden op de Veluwe 8 vorstdagen gemeten tegen normaal 5 dagen. Normaal zijn er in april al vier á vijf warme dagen.

Mei met een gemiddelde temperatuur van 13,5 C week mei nauwelijks af van het langjarig gemiddelde van 13,4 C. Op 22 mei kwam de temperatuur voor het eerst boven de 25,0 C. Gemiddeld treedt de eerste zomerse dag in de Bilt in het huidige klimaat rond 13 mei op. De eerste helft van mei was nat, de tweede helft was daarentegen droog met 40 millimeter neerslag, langjarig gemiddelde van 55 millimeter.

Juni was de warmste juni sinds 1901. Met een gemiddelde temperatuur van 19,4 C tegen normaal 16,2 C.

Juni telde in totaal 16 zomerse dagen en 2 tropische dagen tegen normaal 5 en 1. De neerslag verschilde per regio, maar gemiddeld over het land 24 mm neerslag tegen normaal 66 mm was de maand juni zeer droog.

Juli is aan de koele kant geweest met iets meer neerslag dan normaal. Voor het broedseizoen telt deze maand eigenlijk niet meer mee. Bij controle van de nestkasten waren alle broedsels uitgevlogen.

Bonte vliegenvanger, foto: Andries Wink

Bezetting nestkasten standvogels.

Zoals normaal in maart, zijn de boomklevers de eerste vogels die de nestkasten gaan bezetten. Gevolgd door koolmees en pimpelmees, helaas bleef het in de daaropvolgende periode in maart te koel en in april ging de temperatuur nog verder naar beneden met 8 vorstdagen, gevolg hiervan was dat de poppen van de eikenpage-vlinder niet uit kwamen en de koolmezen en pimpelmezen geen voedsel voor hun jongen konden vinden, met gevolg het verhongeren van vele jonge vogels. Vele nestkasten werden verlaten.

Bezetting nestkasten door de bonte vliegenvanger.

Wat betekenen deze temperaturen en neerslag in maart en april voor de broedvogels van 2023? Opvallend was dat omstreeks 15 mei de eerste bonte vliegenvangers in het deel Grasbos en Heideblom werden waargenomen. Het gaf de bonte vliegenvangers de mogelijkheid verlaten nestkasten van koolmezen en pimpelmezen te gebruiken. Helaas ook voor deze vogels was 2023 geen goed broedjaar, aangezien het eind mei te droog was, gevolgd door een zeer droge en hete juni maand. We zien dat alle insecteneters zeer afhankelijk zijn van weer en temperatuur tijdens het broedseizoen. In de broedresultaten van 2023 komt dit tot uitdrukking. In het perceel Heidebloem zijn ook dit jaar geen eikenprocessierupsen waargenomen. Het perceel is inmiddels geblest wat betekent dat er een aantal eikenbomen geveld zullen worden.

Boommarter.

In de afgelopen jaren hebben wij gezien dat de boommarter de belangrijkste predator was. Dit jaar hebben wij kunnen vaststellen dat er geen predatie van de boommarter in het perceel Heidebloem heeft plaatsgevonden. Reden hiervoor kan zijn, dat vele broedvogels de nestkasten hadden verlaten. Vastgesteld kan worden dat de boomklever de meeste nestkasten heeft gebruikt met een goed broedresultaat in 2023. Helaas is de verscheidenheid aan broedvogels die gebruik maken van de nestkasten in 2023 afgenomen.

Als conclusie kan worden gezegd dat in de bijna 4 jaar, van het monitoren in het perceel de Heidebloem geen prossiessierupsen zijn gevonden.

Het ophangen van nestkasten had tot doel om te monitoren of de vogels de eventuele prossiessierupsen zouden doen verdwijnen, helaas hebben wij dit niet kunnen vaststellen.

Wel gaf het monitoren in bijna 4 jaar van de vogels die in de nestkasten hebben gebroed een inzicht over het broedresultaat, met name in de eerste en tweede jaar de vele verstoringen, door nest op nest. Waardoor vooral pimpelmees en bonte vliegenvanger het slachtoffer werden van het agressieve gedrag van de koolmees. Daarnaast heeft de boommarter ook een aandeel gehad. Het weer in het broedseizoen van de vogels is misschien wel de belangrijkste factor of het broedresultaat positief of negatief is, vandaar dat in de bijna 4 jaar de vermeldingen van de temperatuur en weersgesteldheid zijn overgenomen van het KNMI in dit jaarlijkse verslag.

Boomklever, een vroege nestkast bewoner, foto: Andries Wink

Staaftmees, foto: Andries Wink

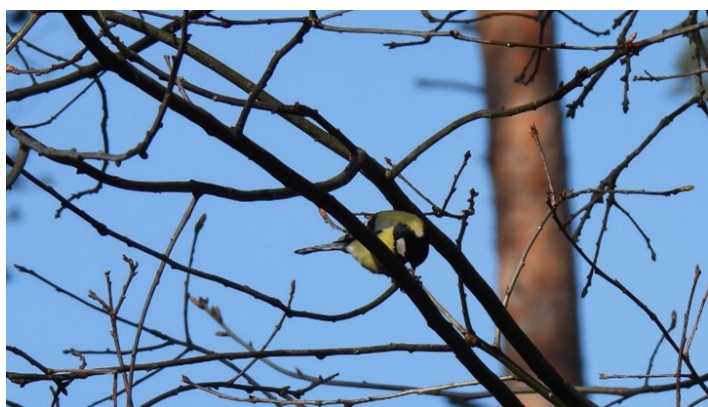
Voor het derde jaar wordt deze nestkast gebruikt door de bonte vliegenvanger, foto: Andries Wink

Een moeilijk voorjaar voor de koolmees, foto: Andries Wink

Zang van de bonte vliegenvanger verscholen tussen de takken, foto: Andries Wink

Koolmees op zoek naar poppen foto: Andries Wink

Direct naast het pad zat deze bonte vliegenvanger. foto: Andries Wink

Tabel 8.10.1 Resultaten nestkasten Heidebloem 2021

Nestkast	Vogelsoort	Nestmateriaal	2021	
			broedsucces	niet uitgebroede eieren
Nestkast 1	Vleermuis	geen	nee	geen
Nestkast 2	Koolmees	mos, gras, haar, veertjes	ja	geen
Nestkast 3	Koolmees	mos, gras, haar, veertjes	ja	geen
Nestkast 4	Bonte vliegenvanger	Geweven gras	ja	1 ei niet uitgekomen
Nestkast 5	Pimpelmees	mos, gras, haar, veertjes	ja	5 verdroogde eieren
Nestkast 6	Bonte vl./Koolmees	mos, gras, haar, veertjes	?	8 verdroogde eieren
Nestkast 7	Pimpel/Koolmees	mos, gras, haar, veertjes	nee	pimpel 6 eieren verstoord
Nestkast 8	Boomklever/Bonte vl.	Denneschors/Geweven gras	ja	geen
Nestkast 9	Pimpelmees	mos, gras, haar, veertjes	?	1 dode jonge pimpelmees
Nestkast 10	Staartmees	mos, gras, haar, veertjes	ja	geen
Nestkast 11	Koolmees	mos, gras, haar, veertjes	nee	Predatie/marter
Nestkast 12	Pimpelmees	mos, gras, haar, vochtig	ja	3 niet uitgekomen
Nestkast 13	Koolmees	Mos, gras, veertjes	ja	3 niet uitgekomen
Nestkast 14	Boomklever	Mos, gras, hertenhaar	nee	Predatie/marter

Tabel 8.10.2 Resultaten nestkasten Heidebloem 2022

Nestkast	Vogelsoort	Nestmateriaal	2022	
			broedsucces	niet uitgebroede eieren
Nestkast 1	Boomklever	Denneschors	ja	geen
Nestkast 2	Koolmees	Mos, gras, veertjes	ja	2 niet uitgekomen eieren
Nestkast 3	Koolmees	Mos, gras, hertenhaar	nee	Predatie/marter
Nestkast 4	Boomklever	Denneschors	ja	geen
Nestkast 5	Pimpel/Koolmees	dubbelnest	twijfelachtig	0/2 niet uitgekomen
Nestkast 6	Bonte vliegenvanger	geweven gras	ja	1 niet uitgekomen ei
Nestkast 7	Bonte vliegenvanger	geweven gras	nee	Predatie/marter
Nestkast 8	Koolmees/Bonte VI	dubbelnest	twijfelachtig	Predatie/marter
Nestkast 9	Pimpelmees	Mos, gras, hertenhaar	ja	jonge pimpel aangetroffen
Nestkast 10	Staartmees	Mooi gesloten mos/haar	ja	Geen
Nestkast 11	Bonte vl./Koolmees	geweven gras/mos/haar	nee	8 niet uitgekomen eieren
Nestkast 12	Koolmees	mos, gras, haar	nee	12 niet uitgekomen eieren
Nestkast 13	Koolmees	mos, gras, haar, veertjes	nee	6 en kapotte eierschalen
Nestkast 14	Koolmees	mos, gras, haar, veertjes	nee	Predatie/marter
				31 niet uitgekomen eieren

8.10.3 Resultaten Nestkasten Heidebloem 2023

	Vogelsoort	Nestkast materiaal	Broedsucces	2023 Niet uitgebroede eieren
Nestkast 1	Zwarte mees	Mos,gras,hertenhaar	6 jongen	geen eierschalen
Nestkast 2	Boomklever	Dennenschors/aarde	4 jongen	geen eierschalen
Nestkast 3	Koolmees	Mos,gras,hertenhaar	2 jongen	3 eierschalen
Nestkast 4	Boomklever	Dennenschors/aarde	5 jongen	geen eierschalen
Nestkast 5	Boomklever	Dennenschors/aarde	2 jongen	3 eieren
Nestkast 6	Bonte vliegenvanger	geweven stengels	5 jongen	1 ei
Nestkast 7	Boomklever	Dennenschors/aarde	2 jongen	geen eierschalen
Nestkast 8	Bonte vliegenvanger	geweven stengels	5 jongen	geen eierschalen
Nestkast 9	Bonte vliegenvanger	geweven stengels	?	geen eierschalen
Nestkast 10	Boomklever/Bonte VL.	Dennenschors/aarde	5 jongen/ 4BV	geen eierschalen
Nestkast 11	Boomklever/ Pimpelmees	Dennenschors/aarde/ mos	4 jongen/geen	6 eieren Pimpelmees
Nestkast 12	Koolmees	Mos,gras,hertenhaar	3 jongen	1 ei
Nestkast 13	Boomklever	Dennenschors/aarde	5 jongen	3 eieren
Nestkast 14	Koolmees	Mos,gras,hertenhaar	2 jongen/	2 dode jongen

De lanen waar de nestkasten hangen, foto: Andries Wink

Hoofdstuk 9

Weer

Nina de Vries

Weer - Natste en warmste jaar sinds het begin van de metingen.

Aangezien het weer natuurlijk van grootte invloed is op de natuur en dus op onze inventarisaties en waarnemingen een apart hoofdstuk over het weer in 2023. Met dank aan de KNMI.

2023 was met een gemiddelde temperatuur van 11,8 °C het warmste jaar sinds 1901, het begin van onze metingen. Tot nu toe waren 2014 en 2020 met een jaargemiddelde temperatuur in de Bilt 11,7 °C de warmste jaren. Normaal is 10,5 °C. De laagste temperatuur, -10,1 °C, werd op 1 december in Leeuwarden gemeten. De hoogste temperatuur, 34,8 °C, werd op 9 juli in Arcen gemeten. Ook was 2023 is het op één na natste jaar ooit gemeten. Er viel dit jaar gemiddeld 1.037 millimeter regen over het hele land, in plaats van de 853 millimeter die er normaal valt. Alleen 1998 was een natter jaar met 1.109 millimeter.

Dit jaar is pas de vierde keer, sinds de start van het meten van neerslag in 1906, dat er meer dan 1.000 millimeter aan regen is gevallen in het hele land. Dat gebeurde afgelopen eeuw alleen in 2001 (1.002 millimeter) en in 1966 (1.005 millimeter).

Recordwarm begin van het jaar

Vanaf halverwege januari liet de winter zich tijdelijk zien met soms sneeuw, maar de winterse perioden waren slechts kort en het zachte weer overheerste al snel weer. De gemiddelde temperatuur kwam uit op 5,8 °C tegen een langjarig gemiddelde van 3,6 °C. Ook februari verliep zacht met een gemiddelde temperatuur van 5,7 °C tegen normaal 3,9 °C. Echt winterweer ontbrak, al waren er wel twee koudere periodes van ongeveer vijf dagen met 's nachts vorst.

Januari zeer nat, februari juist droog

Januari was met 108 mm zeer nat. Het langjarig gemiddelde bedraagt 68 mm. Ook was het aan de sombere kant. Februari was juist droog en zonnig, er viel gemiddeld maar 20 mm neerslag, het langjarig gemiddelde is bijna drie keer zo hoog.

Lente was zeer nat en vrij zonnig

De gemiddelde temperatuur in de lente kwam uit op 9,7°C tegen een langjarig gemiddelde van 9,9°C. April was een ruime graad te koel,

mei week weinig af van het langjarige gemiddelde.

Maart was een halve graad zachter dan normaal, maar de eerste week liet de winter zich nog af en toe zien.

Natte maart en april

De zeer natte lente met gemiddeld 205 mm (langjarig gemiddeld 148 millimeter) kwam vooral door maart en april. In maart viel bijna twee keer zoveel neerslag als normaal (98 mm, normaal 53 mm). Ook april was nat, er viel 66 millimeter tegen 40 millimeter normaal. Ook mei begon nat, maar halverwege de maand werd het droog. Gemiddeld viel 40 mm, normaal is 55 mm.

De zonneschijn week weinig af van het langjarig gemiddelde. Maart was vrij somber, mei juist vrij zonnig. Het zonnige en droge weer in mei vormde de opmaat naar de eerste zomermaand.

Zeer warme en zeer zonnige zomer

Met een gemiddelde temperatuur van 18,4 °C kwam de zomer in de top-10 van warmste zomers sinds het begin van de metingen in 1901. Normaal is 17,4 °C. Ook was het met 752 uur zon een zeer zonnige zomer. Normaal is 619 uur. Er viel landelijk gemiddeld 242 mm tegen normaal 224 mm.

Juni was het hoogtepunt van de zomer

Juni was met 19,4 °C tegen normaal 16,2 °C de warmste junimaand sinds het begin van de metingen. Met gemiddeld 328 uren zon tegen 214 uur normaal was het ook de zonnigste junimaand. Met 24 mm (normaal 66 mm) was juni droog. Pas vanaf 20 juni viel neerslag van betekenis.

Natte juli

Na een koel begin was het van 7 t/m 11 juli (zeer) warm. Met gemiddeld over het land 110 millimeter tegen normaal 78 millimeter (berekend over de automatische weerstations) was juli nat. Vooral de laatste week verliep zeer nat. Met landelijk gemiddeld 213 uur scheen de zon iets minder dan het langjarig gemiddelde (220 uur).

Natte augustus

Augustus zette het weertype van juli voort. De gemiddelde temperatuur kwam met 17,6 °C iets onder normaal uit. Dat wil niet zeggen dat zomerweer ontbrak. Na een koel begin was het vanaf 10 augustus 2 weken zomers, zonder dat het heet werd. De eerste helft van de maand zette de nattigheid van juli voort en ook de laatste vijf dagen viel regelmatig regen, soms uit zware buien. De maand als geheel was met 112 mm gemiddeld (normaal 83 mm) nat. Qua zonneschijn was augustus vrijwel normaal.

Zeer natte en zeer zachte herfst

Met een gemiddelde temperatuur van 12,8 °C, was de herfst uitzonderlijk zacht. Langjarig gemiddelde is 10,9°C. Dankzij een zeer natte oktober en november was de herfst was ook bijzonder nat, met gemiddeld over het land 365 mm tegen 222 mm normaal. Hiermee was het de op één na natste herfst sinds het begin van de metingen. Met gemiddeld over het land 390 uur zon tegen normaal 349 uur was de herfst als geheel aan de zonnige kant, hetgeen vooral voor rekening kwam van september.

Zomers begin van september

September begon uitzonderlijk warm. Met gemiddeld 127 tegen 73 mm normaal was het nat. Het was duidelijk zonniger dan normaal.

Zeer natte en zeer zachte oktober

Oktober was zeer zacht met 13,2°C in De Bilt tegen 10,9 °C normaal. Het was een extreem natte maand. Landelijk gemiddeld viel 150 mm, normaal is 75 mm. Met gemiddeld over het land 111 uren zon tegen 120 zonuren normaal was het aan de sombere kant.

Extreem natte november

November was lange tijd zacht, maar de laatste dagen was het koud met 's nachts landinwaarts vorst. De gemiddelde temperatuur kwam uit op 8,2 °C. Ook november was extreem nat. Landelijk gemiddeld viel 152 mm, bijna twee keer zoveel als normaal (80 mm). In het noordwesten viel plaatselijk meer dan 200 mm. De zonneschijn was vrijwel normaal.

Koude periode begin december

December was met ongeveer 6,8 °C zeer zacht. De maand begon met een week kwakkelweer met 's nachts vorst en overdag temperaturen

enkele graden boven nul. In het oosten en noorden was het min of meer winters. De rest verliep zacht en wisselvallig. Het was somber met landelijk gemiddeld slechts 35 uur zon. Met gemiddeld 121 mm neerslag was december de vierde zeer natte maand op rij.

Overzicht

In De Bilt kwamen voor:	2023	Normaal
IJsdagen (max. temp. lager dan 0,0 °C)	0	8
Vorstdagen (min. temp. lager dan 0,0 °C)	41	53
Warme dagen (max. temp. 20,0 °C of hoger)	117	93
Zomerse dagen (max. temp. 25,0 °C of hoger)	38	28
Tropische dagen (max. temp. 30,0 °C of hoger)	5	5

In Deelen en Eelde vroom het dit jaar het meest, in 58 etmalen. In Arcen waren er 136 warme dagen. Ell had met 52 dagen het grootste aantal zomerse dagen. In Eindhoven werd het met 15 dagen het vaakst tropisch warm.

Zon

Het was ook een zeer zonnig jaar. Landelijk gemiddeld scheen de zon 1913 uur. Normaal is 1774 uur. Het grootste deel van het overschot kwam op naam van de zeer zonnige zomer met een recordzonnige junimaand.

De combinatie van een extreem nat en zeer zonnig jaar is bijzonder. Eerdere natte jaren verliepen meestal ook somber. De zeer natte maanden oktober en november brachten toch nog ongeveer de normale hoeveelheid zonneschijn. De eveneens zeer natte december verliep wel somber.

Bron: KNMI, Weer- en klimaatdiensten, 2 januari 2024, Adrie Huiskamp.

Hoofdstuk 10

Samenvatting

Nina de Vries

In 2023 zijn er door acht leden van de Faunawerkgroep negen **dagvlinder**routes in verschillende biotopen meerdere malen dit telseizoen (april – september) gelopen.

In totaal zijn er op de monitoringsroutes 8643 vlinders - verdeeld over 28 soorten - geteld en doorgegeven, tegen 9186 in 2022, 8131 in 2021, 9186 in 2020 en 4266 in 2019.

De kleine vuurvlieder werd dit jaar het meest geteld op de routes: 3146 exemplaren in totaal, terwijl deze vlinder het vorige jaren zeer slecht deed (2022: 201 ex; 2021: 648.; 2020: 2159). Een mooie comeback. Trekken we de kleine vuurvlieder even af van het totaal dan zijn er 5497 vlinders op de routes waargenomen (verdeeld over 27 soorten). Dat laat helaas toch een teruggang zien in de aantallen wat de andere soorten betreft.

Over de kwetsbare soorten in het Park schreven we vorig jaar nog over 'redelijke' aantallen, helaas moeten we dat dit jaar bijstellen.

2023 was, ook landelijk, al een slecht vlinderjaar, maar deze kwetsbare soorten hebben we maar heel weinig gezien.

Het herstel van de aardbeivlieder heeft zich niet voortgezet. Dit jaar zijn er op de routes 14 exemplaren geteld. Ze zijn er dus nog, maar de aantallen zijn zorgwekkend (2022: 24; 2021: 8; 2020: 18; 2019: 9; 2018: 19; 2017: 21, 2016: 46 en 2015: 92).

Ook de bosparelmoervlieder is op de routes weinig gezien, slechts 86 exemplaren, een derde van het vorige jaar, helaas een dalende lijn (2022: 251; 2021: 589; 2020: 28; 2019: 24; 2018: 42; 2017: 100, 2016: 304 en 2015: 171). Buiten de route op de hot-spot is de soort nog wel regelmatig gezien, maar ook geen hoge aantallen.

De zorgen over de grote parelmoervlieder zijn ernstig. Op de routes op De Hoge Veluwe zijn er dit jaar geen één waargenomen (2022: 11; 2021: 8; 2020: 22; 2019: 17; 2018: 34; 2017: 83, 2016: 76 en 2015: 355). Alleen tijdens een teldag op vliegveld Deelen zijn door Hans en Nina 6 exemplaren gezien.

Ook over de kommavlieder dit jaar geen goed nieuws, op de routes zijn er slechts 38 exemplaren geteld (2022: 234; 2021: 119; 2020: 41; 2019: 13; 2018: 29; 2017: 95; 2016: 58 en 2015: 46).

In 2023 hebben Erica, Erik en Leo Schmahl de **libellen**inventarisatie geïntensiveerd. Het bestaande doel om zes keer per jaar elke plas te bezoeken, is geslaagd bij de Deelense Was, bij de plas aan de Kronkelweg, bij de Veentjes (Pompgebouw) en bij de beide zijden van de Berlagebrug. Het geregeld bezoeken van de andere plassen op het

Deelense Veld kwam pas wat later op gang, maar ook daar hebben geregeld bezoeken plaatsgehad. Aan de watertjes in het zuidelijk deel van het Park is weinig aandacht besteed vanwege tijdgebrek en omdat die naar hun inschatting minder toevoegen dan de onderzochte plassen op het Deelense Veld. Ook omdat een flink deel hier droogviel gedurende een aantal weken, was de libellenrijkdom daar beperkt, al kunnen daar ook soorten gemist zijn. Daarnaast zijn er 22 dagen geweest waarop inventarisaties hebben plaatsgehad in de periode medio mei tot medio oktober. Daarbij is telkens een deel van de gebieden bezocht.

De inventarisatie door Rob Versteeg van de Landschappentuin is voortgezet en heeft dit jaar op 7 datums plaatsgehad.

In totaal zijn 33 soorten aangetroffen. Meest soortenrijk was de Deelense Was met 27 soorten. De Gietense Fles was met 19 soorten ook belangrijk. De IJzeren Man bleef met 11 soorten wat achter. De andere vennen op het Deelense Veld lijken het vooral van de overkomende soorten uit de Deelense Was te moeten hebben. Toch vonden we hier toch ook de vrij zeldzame tangpantserjuffer. Het is daarmee nog te vroeg om hier veel conclusies aan te verbinden. Bij de Landschappentuin werden dit jaar 23 soorten geteld; tegen 18 vorig jaar. Bij de Veentjesweide bij het Pomphuis hadden we eveneens 23 soorten tegen 18 vorig jaar. Bij de Berlagebrug telden we 19 soorten. Ook de plassen bij de Kronkelweg bleken interessant met 17 soorten, waarvan veel daar uitvliedend.

Naast dagvlinders en libellen wordt er ook naar **overige insecten** gekeken, veelal is dit 'bijvangst' tijdens monitoringsroutes. Met de komst van Leendert Jan van der Ent wordt er ook weer actiever naar **zweefvliegen** gezocht.

Vanaf 2017 wordt er meer naar **spinnen** gekeken door een enkel lid van de Faunawerkgroep. Wat klein begon is uitgegroeid tot een waar spinnenonderzoek. Ondanks dat er dit jaar wat minder naar spinnen gekeken is, werden er toch nog negen nieuwe soorten voor het Park genoteerd. Het totaal aantal spinnensoorten (vanaf 2011) op De Hoge Veluwe komt hiermee op: 261.

In 2023 is er door een nieuwe groep inventariseerders gestart met het

monitoren van **amfibieën en reptielen**.

Zij hebben kansrijke gebieden bezocht en aan de hand van hun bevindingen een plan van aanpak gemaakt voor de komende jaren. Voor de amfibieëntellingen is meegelift op de klapekstertellingen, op meerdere avonden is geluisterd naar roepende rugstreeppadden. De twee oude reptielenroutes op het Otterlose Zand zijn ook dit jaar weer gelopen.

De **vleermuis**inventarisatie is in 2023 alleen in de zomer uitgevoerd. Er zijn op meerdere avonden fiets-, wandel en autoroutes gereden/ gelopen met een batlogger om de verschillende soorten op geluid op te nemen en naderhand te determineren. De wintertelling is dit jaar niet uitgevoerd.

Dit jaar is er 1 nestboom van **boommarters** gevonden met minimaal 2 jongen. Daarnaast zijn er, zoals ieder jaar, meerdere territoria aangemerkt, waarin echter geen nestboom met jongen gevonden zijn.

De inventarisatie van **dassen** is in 2023 wegens omstandigheden niet voortgezet. Dus ook geen verslag van deze subgroep.

Er is ook dit jaar weer veel werk verzet op het gebied van **vogelinventarisaties**. Er zijn verschillende tellingen verricht, waarbij de vaste BMP tellingen: In 2021 werden er van 75 verschillende soorten vogels territoria vastgesteld. In 2022 waren dit er 73 en dit jaar 72. Dit lijkt te wijzen op een geringe teruggang van het aantal soorten, maar die conclusie is erg prematuur omdat niet ieder jaar dezelfde plots worden geteld. Plot Deelense Veld, wat wel ieder jaar wordt geïnventariseerd wijst op het tegenover gestelde, een stijgend aantal soorten. Ook hier moet men voorzichtig zijn met conclusies, door bosontwikkeling aan de randen kan hier het aantal soorten door toename van de bosvogels stijgen. Over langere tijd gezien lijkt het aantal soorten stabiel.

Net zo als in andere jaren zijn er wintertellingen van de klapeksters gedaan en in de zomer de nachtzwaluw territoria voor het hele Park vastgesteld.

De speciale aandacht voor de wespandief heeft twee territoria

opgeleverd in twee verschillende plots.

Ook dit jaar waren de vorig jaar op verschillende plaatsen ingegraven houten nestkasten voor de tapuit als vervanging van konijnenholen nog niet succesvol. Er zijn helaas geen territoria van de tapuit gevonden.

Ook de inventarisaties naar veld- en boomleeuwerik zijn dit jaar weer voortgezet, evenals de houtsniptellingen tijdens de houtoogstinventarisaties.

Ook op **Vliegveld Deelen** is dit jaar weer onderzoek naar verschillende diersoorten gedaan. Vanaf mei t/m september hebben we de vier dagvlinderroutes kunnen lopen. Daarnaast is er dit jaar voor het vijfde jaar naar spinnen gezocht. Ook zijn er waarnemingen van overige insecten vastgelegd.

Overzicht leden Faunawerkgroep 2023

Coördinator	Nina de Vries	
Subgroep	Leden	Subcoördinator
Dagvlinders	Jerina van der Gaag Frans Horjus Olga van der Klis Sean van der Steeg Thea van Vliet Nina de Vries Hans van Zummeren Mink Zijlstra	Nina de Vries
Libellen	Erica Schmahl Erik Schmahl Leo Schmahl Rob Versteeg	Erik Schmahl
Spinnen	Rob Versteeg	Rob Versteeg
Overige insecten	Leendert-Jan van der Ent Rob Versteeg Nina de Vries	Nina de Vries
Amfibieën en reptielen	Monica de Jong Kees Laurijsen Willem Roke Rob Versteeg	Kees Laurijsen en Monica de Jong
Vleermuizen	René van Lopik Arjen Wardenier Petra Wardenier	Arjen en Petra Wardenier
Marters en overige kleine zoogdieren	Olga van der Klis René van Lopik Lia Rijnveld Petra Wardenier Willem van Wassenberg	Olga van der Klis
Dassen	Jan de Beer Donovan van Berkum Olga van der Klis René van Lopik Lia Rijnveld Rob Versteeg Arjen Wardenier Petra Wardenier Andries Wink	René van Lopik
Vogels	Jan de Beer Eefje den Belder Donovan van Berkum Leendert-Jan van der Ent Adriaan Guldemond Menno Huizinga Wim Janssen René van Lopik Willem Roke Henk Sierdsema Gerard Schilte Arnold Top Willem van Wassenberg Wim Wilmers Andries Wink	René van Lopik

STICHTING HET NATIONALE PARK
DE HOGE VELUWE

Uitgave van:

Stichting Het Nationale Park
De Hoge Veluwe
Faunawerkgroep
Apeldoornseweg 250
7351 TA Hoenderloo
info@hogeveluwe.nl

hogeveluwe.nl